

37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia

Állam- és Jogtudományi Szekció

Budapest, 2025. március 24–26.

Rendező intézmény:

Károli Gáspár Református Egyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

Állam- és Jog-
tudományi Szekció

A katolikus gyermekotthonok jogállása Nyugat-Németországban

2024. december 6.

Tartalom

I. A kutatás kérdései, módszere és forrásai	4
II. Nyugat-Németország létrejötte	5
III. Állam és egyház	6
III. 1. Az állami egyházjog és alkotmányos változások 1949 után	7
III. 2. Konkordátumok, megállapodások	8
IV. Katolikus gyermekotthonok	10
IV. 1. Nyugat-Németország	11
IV. 2. A katolikus gyermekotthonok jogállása	13
IV. 3. Bajorország	19
IV. 4. St. Leonhard Sozialpädagogische Zentrum	23
IV. 4. 1. A gyermekotthon története, jogállása	23
IV. 4. 2. A gyermekotthon példája	29
V. Konklúzió	31
VI. Szakirodalom	33
Monográfiák, szakkönyvek	33
Internetes forrás	36
Jogforrások	36
Függelék	38
Interjú	38
A St. Leonhard Sozialpädagogische Zentrum alapító okirata	42

Nyilatkozat

A dolgozat szerzőjeként kijelentem, hogy kutatásom folyamán – német nyelvű szakirodalom feldolgozása során saját magam megerősítése és szakkifejezések pontos fordítása érdekében – a DeepL fordító programot használtam.

I. A kutatás kérdései, módszere és forrásai

Korábban az állam és az egyház viszonyát vizsgáltam Ausztria és Magyarország tekintetében a polgári modernizáció korában. Kutatásom végén célként tűztem ki az állam és az egyház viszonyának vizsgálatát más európai országok tekintetében is, ez adja a kiindulási alapot jelen pályamunkámhoz. Dolgozatomban a katolikus gyermekotthonok jogállását vizsgálom, és arra az alapvető kérdésre keresek választ, hogy a Harmadik Birodalom bukását követően hogyan alakult a német állami egyházjog ezen területe Nyugat-Németországban.

Az állam és az egyház viszonyával foglalkozó források felkutatása során találkoztam német szakirodalommal, amely a Harmadik Birodalom bukását követően árván maradt gyermekek történetét követi a felosztott Németországban. Több nyelven, számtalan forrás szól a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) területén létesített állami fenntartású gyermekotthonok lakóinak történetéről. Ezzel szemben jelentősen kevesebb forrás foglalkozik azon katolikus gyermekotthonokkal, amelyek elárvult gyermekek százezreinek adtak otthont Nyugat-Németországban a II. világháborút követően; e tárgyat és korszakot szűkítve jutottam pályamunkám témájáig.

Dolgozatommal célom egy pozitív példát kiemelni, és a katolikus gyermekotthonok történetén keresztül bemutatni az állam és az egyház viszonyát a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) területén 1949 és 1990 között. Pályamunkámban a katolikus gyermekotthonok jogállását vizsgálom az NSZK területén a Harmadik Birodalom bukásától Németország újraegyesítéséig. Kutatásom során német nyelvű szakirodalmat használtam, valamint a regensburgi Szent Lénárd Szociálpedagógiai Központ (*St. Leonhard Sozialpädagogische Zentrum*) esetén keresztül szemléltetem a katolikus gyermekotthonok közjogi státuszának változását jogforrások, más források és interjú segítségével.

A felhasznált forrásokat és interjút a bajorországi Regensburgban gyűjtöttem egy tanulmányi ösztöndíj keretében ott töltött félév alatt. A város katolikus gyermekotthonainak feltérképezése során találkoztam a Szent Lénárd gyermekotthonnal, amely 1886-os alapítása óta folyamatosan működik, így történetén keresztül jól modellezhető az is, hogy az NSZK milyen közjogi úton járt a katolikus gyermekotthonok tekintetében. Az 'oral history' módszerét alkalmazva egy a gyermekotthon igazgatójával, Josef Parstorferrel készített személyes interjú¹ is pályamunkám részét képezi.

Mind a szakirodalom, mind az interjú segítségével kutatásom során arra kerestem a választ, hogy milyen szerepet játszottak a 20. században Nyugat-Németországban végrehajtott

¹ Függelék: Interjú

jogi reformok a katolikus gyermekotthonok működésének alakításában, milyen hatással volt a II. világháború utáni újjáépítés és gazdasági fellendülés Nyugat-Németországban a Szent Lénárdhoz hasonló katolikus gyermekotthonokra, hogyan hatott Németország 1990-es újraegyesítése a katolikus gyermekotthonokra a korábbi NSZK területén, és milyen változások következtek be a Szent Lénárd jogállásában 1886-os alapítása óta.

Az állam és az egyház viszonya a történelem során mindig is konfliktusokkal teli volt. Dolgozatomban, bár alapvetően jogtörténeti vizsgálatot folytatok, fontosnak tartom hangsúlyozni az egyház mellőzhetetlen voltát és jelentős társadalmi szerepét.

II. Nyugat-Németország létrejötte

A Német Szövetségi Köztársaság (*Bundesrepublik*) létrejöttéhez hosszú út vezetett, amely 1947. január 1-jén kezdődött a bizóna (*Bizone*) megalakulásával,² az amerikai és a brit megszállási övezetek egyesítésével. E lépés célja egy kezelhetőbb és gazdaságilag életképesebb Nyugat-Németország létrehozása, valamint egy jövőbeli állam számára a feltételek megteremtése volt. Az 1948. júniusi valutareform jelentős mérföldkő volt a nyugati zónák gazdaságának stabilizálásában, amely tovább növelte a szakadékot a szovjet megszállású kelet és a francia csatlakozással trizónává (*Trizone*) bővült nyugat között.³ A nyugati szövetségesek által felállított tanácsot egy Alaptörvény (*Grundgesetz*)⁴ kidolgozásával bízták meg, amelyet 1949. május 23-án hirdettek ki, és amely hivatalosan is létrehozta a Német Szövetségi Köztársaságot (NSZK). Az első szövetségi választásokat 1949. augusztus 14-én tartották, az új szövetségi parlament (*Bundestag*) 1949. szeptember 7-én ült össze először Bonnban. A Német Szövetségi Köztársaság a petersbergi nyilatkozat⁵ aláírásában, az Európa Tanács és az Európai Szén- és Acélközösség megalapításában is részt vett, majd az 1955-ös párizsi megállapodások⁶ aláírásával véget vetve a szövetségi megszállásnak visszaállította a német szuverenitást.⁷

² Overesch, Manfred: Deutschland 1945-1949: Vorgeschichte und Gründung der Bundesrepublik. Athenäum-Verlag, Königstein 1979, 127-135. o.

³ Overesch, Deutschland 1945-1949: Vorgeschichte und Gründung der Bundesrepublik, 135-145. o.

⁴ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949. <http://www.documentarchiv.de/brd/1949/grundgesetz.html> (2024.08.16. 19:23)

⁵ Abkommen zwischen der Alliierten Hohen Kommission und der Bundesregierung vom 22. November 1949 <https://www.verfassungen.de/de49/petersbergabkommen49.htm> (2024.08.16. 19:29)

⁶ Vertrag über die Beziehungen zwischen der Deutschen Demokratischen Republik und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken vom 20. September 1955 <https://www.verfassungen.de/de45-49/freundschaftsvertragddrsu55.htm> (2024.08.16. 19:45)

⁷ Benz, Wolfgang: Die Gründung der Bundesrepublik : Von der Bizone zum souveränen Staat. dtv, München 1984, 136. o.

III. Állam és egyház

A Harmadik Birodalom bukását követően Nyugat-Németországban az állami egyházjog jelentős változásokon ment keresztül. A nemzetiszocialista ideológia (1933-1945) mélyen befolyásolta az állam és az egyház közötti kapcsolatot, mivel a náci állam arra törekedett, hogy az egyházakat ellenőrzése alá vonja és társadalmi befolyásukat korlátozza. A II. világháborút követően, 1949-ben, az újonnan megalakuló Német Szövetségi Köztársaságban új politikai és jogi keretek között kellett meghatározni az állam és az egyház viszonyát.⁸

A nemzetiszocializmus előtt a Weimari Köztársaságban az 1919-es weimari alkotmány⁹ először rögzítette az állam és az egyház világos szétválasztását, ugyanakkor számos kiváltságot és együttműködést biztosított az állam és az egyház között. Ezek a rendelkezések bekerültek a tartományi alkotmányokba, és bár a Harmadik Birodalom idején gyakorlatilag korlátozták őket, formálisan továbbra is érvényben maradtak.

A náci rezsim vereségével és a szövetségesek megszállásával új kihívások elé nézett az egyházjog. A nemzetiszocialista állam megpróbálta korlátozni az egyházak hatalmát, és a katolikus és protestáns egyházaknak csak részben sikerült ellenállniuk az állami beavatkozásnak. A háború után az újonnan megalakuló Német Szövetségi Köztársaság számára az volt a kérdés, hogy hogyan alakítsák az állam és az egyház közötti viszonyt az új rendben.

Az 1949-ben hatályba lépő Alaptörvény (*Grundgesetz*)¹⁰ egy demokratikus és föderalista rendszer keretében határozta meg az állam és az egyház szétválasztását, hasonlóan az 1919-es weimari alkotmányhoz. Az új kezdet azonban nem jelentett radikális szakítást az állami egyházjogi hagyományokkal. A weimari állami egyházjog számos elemét megőrizték és beépítették az új Alaptörvénybe.

A Német Szövetségi Köztársaság 1949. május 23-án hatályba lépett Alaptörvénye a 140. cikkében hivatkozik a weimari alkotmány vallási rendelkezéseire. Ezek az 1919-es weimari alkotmány 136-141. cikkei voltak, amelyeket a 140. cikk révén az Alaptörvény részévé tettek. Ezáltal a weimari alkotmányban kialakított mérsékelt szétválasztáson alapuló modell továbbra is érvényben maradt a háború utáni Nyugat-Németországban.

⁸ Georg, Neureither: *Recht und Freiheit im Staatskirchenrecht*. Duncker & Humblot, Berlin 2002, 46. o.

⁹ Die Verfassung des Deutschen Reichs („Weimarer Reichsverfassung“) vom 11. August 1919 https://www.jura.uni-wuerzburg.de/fileadmin/02160100-muenkler/Verfassungstexte/Die_Weimarer_Reichsverfassung_2017ge.pdf (2024.08.16. 20:26)

¹⁰ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949. <http://www.documentarchiv.de/brd/1949/grundgesetz.html> (2024.08.16. 19:23)

III. 1. Az állami egyházjog és alkotmányos változások 1949 után

Az állami egyházjog legfőbb elve az állam és az egyház szétválasztása, így tehát a Német Szövetségi Köztársaság Alaptörvénye¹¹ szerint nem létezik államegyház.¹² Ez megfelel a weimari hagyománynak, amely szerint az állam vallási szempontból semleges, de az egyházakat közjogi testületekként elismeri, és különféle kiváltságokat biztosít számukra.¹³ Ez egy mérsékelt szétválasztott rendszer, mivel az állam és az egyház bizonyos területeken továbbra is együttműködik, például az oktatásban vagy az egyházi adó beszedésében.¹⁴ Annak ellenére tehát, hogy az Alaptörvény szétválasztja az államot és az egyházat, az intézmények közötti szoros együttműködés továbbra is fennmaradt.¹⁵ Különösen az oktatás, a szociális ügyek és a kultúra területén figyelhető meg ez az együttműködés.

Az 1949 utáni állami egyházjog egyik központi elve a vallásszabadság. Az Alaptörvény 4. cikke minden polgár számára garantálja a vallás szabad gyakorlását, beleértve a vallási cselekvés szabadságát és a vallás elutasításának jogát is. Ez az egyéni vallásszabadság fontos válasz volt a nemzetiszocialista elnyomásra, és alapját képezi a pluralista és toleráns társadalmi együttélésnek az új Német Szövetségi Köztársaságban.¹⁶

A weimari alkotmány elveinek átvétele mellett az egyházi szerződések és konkordátumok is központi szerepet játszottak Nyugat-Németország egyházjogában. Különösen jelentős az 1933-ban kötött *Reichskonkordat*¹⁷, amely a Szentszék és Nyugat-Németország között jött létre, és 1945 után is hatályban maradt. Emellett a szövetségi tartományok az elkövetkező évtizedekben számos egyházi szerződést kötöttek az egyházakkal, amelyekben konkrét szabályozásokat rögzítettek, például az oktatás, a hitoktatók képzése vagy az egyházi intézmények finanszírozása terén. A Harmadik Birodalom bukása utáni állami egyházjog alapvetően tehát a weimari modell folytatása. Továbbra is szoros együttműködés

¹¹ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949. <http://www.documentarchiv.de/brd/1949/grundgesetz.html> (2024.08.16. 19:23)

¹² Winter, Jörg: Staatskirchenrecht der Bundesrepublik Deutschland : eine Einführung mit kirchenrechtlichen Exkursen. Luchterhand, Köln 2008, 161. o.

¹³ Mückl, Stefan – Uhle, Arnd: Kirche und Staat in West-, Süd- und Nordeuropa. Duncker & Humblot, Berlin 2020, 39-41. o.

¹⁴ Listl, Joseph: Kirche im freiheitlichen Staat. Duncker & Humblot, Berlin 1996, 55. o.

¹⁵ Ebert, Friedrich: Kirche und Staat in der DDR und in der Bundesrepublik. (Series: Die DDR, Vol. 38) Verl. Neue Gesellschaft, Bonn 1981, 43-44. o.

¹⁶ Fülbier, Ulrich: Die Religionsfreiheit in der Bundesrepublik Deutschland und den Vereinigten Staaten von Amerika unter spezieller Berücksichtigung der jeweiligen Methodik der Verfassungsinterpretation. Duncker & Humblot, Berlin 2003, 80-82. o.

¹⁷ Konkordat zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Deutschen Reich vom 20. Juli 1933 https://www.1000dokumente.de/pdf/dok_0127_kon_de.pdf (2024.08.16. 20:35)

jellemezte az államot és az egyházakat, különösen az egyházi adók, a szociális szféra és az oktatás területén.¹⁸

A Harmadik Birodalom bukása után a Német Szövetségi Köztársaságban az egyház és az állam közötti kapcsolat tehát a nagyobb együttműködés és a kölcsönös elismerés irányába mozdult el. A katolikus egyház kezdett szorosabban azonosulni az NSZK által képviselt demokratikus értékekkel, ami változást jelentett a Weimari Köztársaság idején tapasztalt ambivalenciától.

A Harmadik Birodalom bukását követő időszakban az egyház az erkölcsöt képviselte és egyben etikai útmutatást nyújtott az új demokratikus állam újjáépítésében.¹⁹, (...) az Alaptörvényben a hit, a lelkiismeret és a kultúra szabadságának (...) cikkei más alkotmányos kontextusba kerültek. Az egyházharc (*Kirchenkampf*) tapasztalatai után az állam és az egyházak viszonya már nem volt olyan, mint a Weimari Köztársaságban.”²⁰ A weimari alkotmány²¹ tudatosan szakított az államegyházi szuverenitással, és egy sajátos rendszert hozott létre, amelyben az államot megfosztotta keresztény jellegétől, a vallási közösségek pedig szabadságot és függetlenséget kaptak.²²

Az 1949-es *Grundgesetz* már kihangsúlyozza és elismeri az egyház államon belüli erkölcsi és etikai normák fenntartásában betöltött szerepét. Az egyház megőrizve függetlenségét a politikai pártoktól, továbbra is támogatta az államnak a stabil demokrácia megteremtésére irányuló erőfeszítéseit. Az NSZK elismerte az egyháznak a társadalomhoz való hozzájárulását azzal, hogy az egyház mint kulcsfontosságú erkölcsi és etikai intézmény bekerült az alkotmányba. Ezt az új kapcsolatot tehát az egyház erkölcsi tekintélye és az állam politikai szuverenitása közötti egyensúly jellemezte, ami elősegítette Nyugat-Németországban az együttműködő környezet kialakulását.²³

III. 2. Konkordátumok, megállapodások

A Német Szövetségi Köztársaság és a katolikus egyház között számos konkordátum, továbbá az egyes tartományok és a katolikus egyház, valamint más keresztény felekezetek között

¹⁸ Jurina, Josef – Marré, Heiner: Die Kirchenfinanzierung in Kirche und Staat der Gegenwart. Ludgerus-Verl., Essen 2006, 29-30. o.

¹⁹ Gorschenek, Günter: Katholiken und ihre Kirche in der Bundesrepublik Deutschland. München G. Olzog, München 1976, 165-171. o.

²⁰ Gorschenek, Katholiken und ihre Kirche in der Bundesrepublik Deutschland, 166. o.

²¹ Die Verfassung des Deutschen Reichs („Weimarer Reichsverfassung“) vom 11. August 1919 https://www.jura.uni-wuerzburg.de/fileadmin/02160100-muenkler/Verfassungstexte/Die_Weimarer_Reichsverfassung_2017ge.pdf (2024.08.16. 20:26)

²² Gorschenek, Katholiken und ihre Kirche in der Bundesrepublik Deutschland, 163. o.

²³ Gorschenek, Katholiken und ihre Kirche in der Bundesrepublik Deutschland, 165-171. o.

számos egyházi megállapodás született a vizsgált időszakban. Az állam és az egyház közötti kölcsönhatások dinamikus jellegét kiválóan bemutatja, hogy e viszonyt rendező megállapodásokat egyre a különböző korok és kontextusok igényeihez szabják.

A Szentszék és a náci Németország viszonyát az 1933. július 20-án kötött konkordátum (*Reichskonkordat*)²⁴ rendezte, amely a II. világháborút követően is hatályban maradt és több a Harmadik Birodalom bukása előtt született konkordátummal és megállapodással egyetemben még 1949 után is jelentősen befolyásolta a Német Szövetségi Köztársaság és a katolikus egyház között létrejövő konkordátumokat és megállapodásokat.²⁵ Így például 1950 és 1980 között több megállapodás született a katonai lelkészségről (pl. *Päpstliche Statuten vom 31. Juli 1965 für die Katholische Militärseelsorge in der Deutschen Bundeswehr*²⁶), az egyházi oktatásról (pl. *Bekanntmachung betreffend den Vertrag zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Freistaat Bayern über die Auflösung der Philosophisch-Theologischen Hochschule Freising und die wissenschaftliche Ausbildung der Studierenden der katholischen Theologie an der Universität München vom 3. November 1966*²⁷) és az egyházi vagyon kezeléséről (pl. *Landesgesetz vom 10. November 1975 zu dem Vertrag vom 18. September 1975 zwischen dem Land Rheinland-Pfalz und dem Erzbistum Köln sowie den Bistümern Limburg, Mainz, Speyer und Trier über Fragen der Rechtsstellung und Vermögensverwaltung der Katholischen Kirche*²⁸) és további témakörökben.

A tartományok közül többek között Bajorország, Baden-Württemberg, Alsó-Szászország és Hessen is saját megállapodást kötött a katolikus egyházzal. A Bajor Szabadállam és a Szentszék között 1924. március 29-én született meg a bajor konkordátum (*Bayerisches Konkordat*),²⁹ amely kiterjedt jogokat és kiváltságokat biztosít a katolikus egyháznak a tartomány területén.³⁰ A konkordátum szól a vallásszabadságról és az egyház autonómiájáról (1-2.§), az egyház védelmezéséről és a rendfenntartásról (3-4.§), teológia oktatásáról az egyetemeken (3.§), a katolikus befolyásról az oktatásban (6-7. §), a katolikus iskolák támogatásáról (8-9. §), a tartomány egyházzal szembeni pénzügyi kötelezettségeiről (10-11.§), az egyházi tisztviselők kinevezéséről (12-14. §) és a konfliktuskezelésről (15. §). A

²⁴ Konkordat zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Deutschen Reich vom 20. Juli 1933 https://www.1000dokumente.de/pdf/dok_0127_kon_de.pdf (2024.08.16. 20:35)

²⁵ Listl, Joseph: Die Konkordate und Kirchenverträge in der Bundesrepublik Deutschland: Textausgabe für Wissenschaft und Praxis. Duncker & Humblot, Berlin 1987, 27. o.

²⁶ Megállapodás szövegét lásd itt: Listl, Joseph, 1987, 66. o.

²⁷ Megállapodás szövegét lásd itt: Listl, Joseph, 1987, 281. o.

²⁸ Megállapodás szövegét lásd itt: Listl, Joseph, 1987, 174. o.

²⁹ Konkordat zwischen seiner Heiligkeit Papst Pius XI. und dem Staate Bayern vom 29. März 1924 <https://www.gesetze-bayern.de/Content/Document/BayKonk/true> (2024.08.16. 21:10)

³⁰ Listl, Die Konkordate und Kirchenverträge in der Bundesrepublik Deutschland: Textausgabe für Wissenschaft und Praxis, 287. o.

Reichskonkordat-hoz hasonlóan a bajor konkordátum is érvényben maradt 1949 után.³¹ A II. világháború után szövetségi szinten és különösen a tartományok által kötött konkordátumok és egyházi szerződések sokasága, számos módosítással és kiegészítő megállapodással bizonyítja, hogy az államegyházi szerződések rendszere korántsem „merev és mozdíthatatlan.”³²

IV. Katolikus gyermekotthonok

A katolikus gyermekotthonok története a Német Szövetségi Köztársaságban, különösen Bajorországban, szorosan kapcsolódik a német szociális jog és az egyházi szociális munka fejlődéséhez. A regensburgi Szent Lénárd Szociálpedagógiai Központ (*St. Leonhard Sozialpädagogische Zentrum*) példamutató esettanulmány a nyugat-németországi katolikus gyermekotthonok jogállásának és társadalmi fejlődésének nyomon követésére. Dolgozatomban ezen intézmények jogállását vizsgálom az egyházi támogatás, az állami szabályozás és a társadalmi változások viszonyában.

A II. világháborút követően gyermekek százezrei maradtak család nélkül. A megárvult gyermekek elszállásolását sürgősen kellett rendeznie az államnak. A kialakult helyzetet a Német Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság egymástól eltérően kezelte. Az NDK szocialista ideológián alapuló állami árvaházakat hozott létre.³³ Az árvák közül sokakat intézetekben helyeztek el, ahol oktatásban és ideológiai nevelésben részesültek, hogy a szocialista állam hűséges polgáraivá formálják őket.³⁴ Az állam olyan kollektív nevelési intézményeket is szervezett, mint például a gyermekotthonok (*Kinderheime*), ahol szigorú rendszert tartottak fenn. Gyermekek tízezreit, különösen a politikailag megbízhatatlannak ítélt családokból származó gyermekeket átnevelték, hogy igazodjanak az állami eszmékhez. Az örökbefogadást az NDK-ban államilag ellenőrizték, és a szocialista ideológiához hű családokat részesítették előnyben. A rendszer azonban gyakran nem rendelkezett elegendő forrással, ami egyes intézményekben túlszűfolttséghez és zord körülményekhez vezetett.³⁵

³¹ Güthoff, Elmar – Haering, Stephan – Kapfelsperger, Toni: Staatsleistungen an die Katholische Kirche in Bayern. EOS - Editions Sankt Ottilien, Sankt Ottilien 2016, 21-23. o.

³² Listl, Die Konkordate und Kirchenverträge in der Bundesrepublik Deutschland: Textausgabe für Wissenschaft und Praxis, 23. o.

³³ Laudien, Karsten: Jugendhilfe und Heimerziehung im Sozialismus: Beiträge zur Aufarbeitung der Sozialpädagogik in der DDR. BWV, Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin 2016, 169-170. o.

³⁴ Glocke, Nicole: Erziehung hinter Gittern: Schicksale in Heimen und Jugendwerkhöfen der DDR. Leipziger Universitätsverlag, Leipzig 2017, 7-10. o.

³⁵ Censebrunn-Benz, Angelika: Stiefkinder der Republik: Das Heimsystem der DDR und die Folgen. Herder; Freiburg, Basel, Wien 2022, 13-15. o.

IV. 1. Nyugat-Németország

1949 és 1975 között a Német Szövetségi Köztársaságban összesen 800.000 gyermek nevelkedett alternatív nevelési formában, akiknek mintegy 70-80%-a katolikus vagy protestáns egyházzal állt kapcsolatban.³⁶ A kormány, valamint különböző nem kormányzati szervezetek és vallási csoportok vállalták az árvák gondozását. A *Caritas*, a katolikus segélyszervezet és a Diakónia, a protestáns jóléti szervezet jelentős szerepet játszott az árva gyermekek elszállásolásának, élelmezésének és alapvető oktatásának biztosításában.³⁷ Ezek a szervezetek számos árvaházat és gyermekotthont működtettek országszerte, menedéket nyújtva a rászorulóknak.³⁸ Az intézményi ellátás mellett az NSZK ösztönözte az árva gyermekek örökbefogadását és nevelőszülőknél való elhelyezését. Az örökbefogadási folyamatot szabályozták, és arra összpontosítottak, hogy a gyermekeket stabil, szerető családokba helyezték, amelyek biztosítani tudták a szükséges gondoskodást és támogatást. Az állam anyagi támogatást is nyújtott a gyermekeket örökbe fogadó vagy nevelőszülők családjainak, felismerve a családi környezet fontosságát a gyermekek fejlődésében. Törekedtek arra, hogy a gyermekek újra együtt lehessenek a túlélő családtagokkal, mind Németországon belül, mind Európa-szerte. A Nemzetközi Vöröskereszt és más humanitárius szervezetek segítettek a háború által elszakított családok felkutatásában és újraegyesítésében. A túlélő rokonok nélkül maradt gyermekek esetében az állam arra törekedett, hogy oktatás és szakképzés biztosításával integrálja őket a társadalomba, biztosítva számukra, hogy végül önálló életet élhessenek.

A katolikus egyház döntő szerepet játszott a Németországi Szövetségi Köztársaságban az árva gyermekek elszállásolásában. A háború okozta pusztítás sok gyermeket család és otthon nélkül hagyott. A katolikus egyház a *Caritas* nevű karitatív szervezetén keresztül élen járt az ellátás biztosításában. A *Caritas* számos árvaházat és gyermekotthont hozott létre Nyugat-Németországban, biztonságos menedéket nyújtva azoknak a gyermekeknek, akik mindent elvesztettek. Ezeket az intézményeket gyakran apácák és papok vezették, akik nem csak az alapvető szükségleteket, mint az élelem, a ruházat és a menedék, hanem érzelmi és lelki támogatást is nyújtottak.

A katolikus gyermekotthonok többek voltak, mint menedékhelyek; olyan környezetet jelentettek, ahol a gyermekek oktatásban részesülhettek és stabil, gondoskodó környezetben

³⁶ Frings, Bernhard – Kaminsky, Uwe: *Gehorsam - Ordnung - Religion: Konfessionelle Heimerziehung 1945 – 1975*. Aschendorff, Münster 2012, 35. o.

³⁷ Arnold, Laura – Keller, Birgit U– Kramer, Michael – Siebert, Annerose: *Heim-Kinder-Zeit: Eine Studie zur Situation von Kindern und Jugendlichen in Einrichtungen der katholischen Behindertenhilfe in Westdeutschland (1949-1975)*. Lambertus, Freiburg im Breisgau 2016, 25-26. o.

³⁸ Zieger, Gottfried: *Die Rechtsstellung der Kirchen im geteilten Deutschland* : Symposium 1./3. Oktober 1987. Heymann, Köln 1989, 15-16. o.

nőhettek fel. Az egyház hangsúlyozta az erkölcsi és vallási nevelés fontosságát, biztosítva, hogy a gyermekek erős katolikus értékekkel nevelkedjenek. Ezt a lelki gondozást alapvető fontosságúnak tartották ahhoz, hogy a gyermekek könnyebben megbirkózzanak a családjuk elvesztésének traumájával és a háború utáni élet nehézségeivel. Sok ilyen otthonban volt iskola, vagy szoros kapcsolatban állt a helyi katolikus iskolákkal, és olyan átfogó oktatást biztosított, amely felkészítette a gyermekeket a felnőttkorra.

A katolikus gyermekotthonok gyakran saját pedagógiai programokat fejlesztettek ki, amelyek célja a gyermekek oktatása és fejlesztése volt. Ezek a programok több esetben a helyi iskolákkal való együttműködés keretében valósultak meg, így a gyermekek nemcsak a formális oktatásban, hanem a szabadidős tevékenységek során is fejlődhettek. Ezáltal az államnak nem kellett külön erőforrásokat biztosítani a hátrányos helyzetű gyermekek oktatására, mivel ezt az egyház és a gyermekotthonok vállalták. A katolikus gyermekotthonok továbbá aktívan támogatták a fiatalokat a szakmai képzésben és a munkaerőpiacra való belépésben. Az otthonok kapcsolatokat alakítottak ki helyi vállalatokkal, ezzel lehetőséget biztosítva a fiataloknak arra, hogy gyakorlati tapasztalatot szerezzenek és szakmát tanuljanak.

Az intézményi gondozás mellett a katolikus egyház aktívan támogatta az örökbefogadást és a nevelőszülőséget. Az egyház azon dolgozott, hogy az árva gyermekeket olyan katolikus családokhoz helyezze el, akik stabil és szeretetteljes otthont tudtak biztosítani. Ez része volt annak a szélesebb körű törekvésnek, hogy ezeket a gyermekeket integrálják a társadalomba, biztosítva, hogy ne maradjanak egész gyermekkorukban intézetben. Az egyház anyagi és lelkipásztori támogatást is nyújtott ezeknek a családoknak, felismerve azokat a kihívásokat, amelyekkel a jelentős traumát átélt gyermekek felnevelése során szembesültek.

A katolikus gyermekotthonokat gyakran erős közösségi érzés jellemezte. A gyermekeket arra ösztönözték, hogy szoros kötelékeket alakítsanak ki egymással, ami családias légkört teremtett az intézményekben. Ez az összetartozás érzése létfontosságú volt azon gyermekek számára, akik elvesztették biológiai családjukat. Az egyház erőfeszítései ezen a területen nemcsak a fizikai ellátás biztosításáról szóltak, hanem a háború által szétszakított társadalmi háló újjáépítéséről is.

A katolikus egyháznak a háború utáni Nyugat-Németországban az árva gyermekek elhelyezésében játszott szerepét az együttérzés és a legkiszolgáltatottabbak jóléte iránti mély elkötelezettség jellemezte. Árvaházak, gyermekotthonok és örökbefogadási szolgálatok hálózata keresztül az egyház biztosította a stabilitást és a gondoskodást, amely szükséges volt ahhoz, hogy ezek a gyermekek újjáépíthessék életüket. Az egyház munkája ebben az

időszakban olyan mércét állított fel az árva és kiszolgáltatott gyermekek gondozása terén, amely az azt követő évtizedek szociálpolitikáját is befolyásolta.³⁹

IV. 2. A katolikus gyermekotthonok jogállása

A katolikus gyermekotthonok jogállását Nyugat-Németországban az állami szabályozás, az egyházi autonómia és a háború utáni újjáépítés tágabb társadalmi kontextusa bonyolult kölcsönhatása alakította 1949 után. A katolikus egyház a *Caritas* nevű karitatív szervezetén keresztül jelentős szerepet játszott az árva és elhagyott gyermekek gondozásában a II. világháborút követően. Ahogy a Német Szövetségi Köztársaság megalakult, kezdett kialakulni a gyermekotthonokra – köztük a katolikus egyház által működtetettekre – vonatkozó jogi keret.

Kezdetben a háború pusztításai miatt az állam túlterhelt volt, és az egyház meglévő infrastruktúrája kulcsfontosságú volt a hiányosságok pótlásában. A katolikus gyermekotthonok, amelyeket gyakran apácák és papok vezettek, alapvető ellátást nyújtottak, beleértve a lakhatást, az oktatást és a lelki útmutatást. Ahogy azonban a nyugatnémet kormány stabilizálódott és megkezdte szociális szolgáltatásainak újjáépítését, a gyermekeket gondozó intézmények jogi státuszát is formalizálni kezdte. Ez olyan jogszabályok megalkotását jelentette, amelyek biztosították, hogy minden gyermekotthon – felekezeti hovatartozástól függetlenül – megfeleljen bizonyos gondozási és felügyeleti előírásoknak.⁴⁰

A katolikus gyermekotthonokat az állam a kiszolgáltatott gyermekek gondozásában nélkülözhetetlen partnerként ismerte el, de egyre szigorúbb szabályozásnak is alávetették őket. Az egyház jelentős mértékű autonómiát kapott intézményei működtetésében, ami a vallási szervezetek erős befolyását tükrözi a német társadalomban. Ez az autonómia az 1933-as konkordátumban,⁴¹ a Vatikán és a náci Németország közötti megállapodásban gyökerezett, amely garantálta az egyház jogait oktatási és karitatív intézményei működtetésére. A háború után ez a konkordátum érvényben maradt, és jogalapot biztosított az egyház működéséhez az új Szövetségi Köztársaságban.

Az állam azonban bizonyos előírásokat is bevezetett annak biztosítására, hogy a gyermekotthonok, beleértve az egyház által működtetetteket is, betartsák a gyermekekkel való bánásmódra, az oktatási tartalomra, valamint az egészségre és biztonságra vonatkozó

³⁹ Berth, Felix: Zur Geschichte des Säuglingsheims. Eine vergessene Institution des bundesdeutschen Sozialstaats. 2019, 77-78. o.

⁴⁰ Hirschfeld, Michael: Die katholische Kirche in Ostmitteleuropa nach dem Ersten Weltkrieg. Aschendorff, Münster 2020, 11-12. o.

⁴¹ Konkordat zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Deutschen Reich vom 20. Juli 1933 https://www.1000dokumente.de/pdf/dok_0127_kon_de.pdf (2024.08.16. 20:35)

előírásokat. Ezek az előírások a nyugat-németországi szociális szolgáltatások modernizálására irányuló szélesebb körű erőfeszítések részét képezték. Az állam a gyermekotthonok számára rendszeres ellenőrzést és meghatározott kritériumokat írt elő, amelyeknek meg kellett felelniük ahhoz, hogy állami (pl. pénzügyi-, önkormányzati-, és szociális törvények keretén belüli) támogatásban részesülhessenek.

A jogi keret azt is biztosította, hogy bár a katolikus gyermekotthonok vallási oktatást és lelki gondozást nyújthattak, ugyanakkor tiszteletben kellett tartaniuk a rájuk bízott gyermekek vallásszabadságát. Ez azt jelentette, hogy a más vallású gyermekeket, illetve azokat, akiknek a családja nem kívánta, hogy katolikus oktatásban részesüljenek, hitüknek megfelelően kellett elhelyezni. Ez a követelmény tükrözte Nyugat-Németország elkötelezettségét a vallásszabadság és a társadalom pluralista jellege iránt.

Ezen előírások ellenére a katolikus gyermekotthonok működésükben jelentős önállóságot tartottak fenn. Az egyház képes volt saját nevelési programjait megvalósítani, hangsúlyozva a katolikus értékeket és erkölcsi tanításokat, miközben megfelelt az állami oktatási előírásoknak is. Ez a kettős felügyeleti rendszer lehetővé tette az egyház számára, hogy folytassa küldetését, miközben biztosította, hogy a gyermekek jól körülhatárolt oktatásban részesüljenek.

Az állam és a katolikus egyház közötti kapcsolat ebben az összefüggésben az együttműködés és a kölcsönös tisztelet jegyében alakult ki, mindkét szervezet felismerte a kiszolgáltatott gyermekekről való gondoskodás fontosságát. Az állam biztosította a finanszírozást és a felügyeletet, míg az egyház a szakértelemmel és a karitatív munka hosszú hagyományával járult hozzá. Ez a partnerség alapvető fontosságú volt a háború utáni Nyugat-Németországban élő sok árva és kitelepített gyermek szükségleteinek kielégítésében.

A katolikus gyermekotthonokat Nyugat-Németországban az állami törvények, valamint az egyház és az állam közötti megállapodások kombinációja szabályozta. E szabályozások elsődleges célja az volt, hogy minden gyermekotthon – vallási hovatartozástól függetlenül – megfeleljen bizonyos gyermekjóléti, nevelési és egészségügyi előírásoknak. A katolikus gyermekotthonokat szabályozó legfontosabb jogi keretet a *Grundgesetz*,⁴² az 1933-as *Reichskonkordat*,⁴³ a tartományi szintű konkordátumok⁴⁴ és megállapodások, az 1922. évi

⁴² Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949. <http://www.documentarchiv.de/brd/1949/grundgesetz.html> (2024.08.16. 19:23)

⁴³ Konkordat zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Deutschen Reich vom 20. Juli 1933 https://www.1000dokumente.de/pdf/dok_0127_kon_de.pdf (2024.08.16. 20:35)

⁴⁴ Konkordat zwischen seiner Heiligkeit Papst Pius XI. und dem Staate Bayern vom 29. März 1924 <https://www.gesetze-bayern.de/Content/Document/BayKonk/true> (2024.08.16. 21:10)

ifjúságvédelmi törvény (*Reichsjugendwohlfahrtsgesetz*),⁴⁵ az 1961. évi ifjúságvédelmi törvény (*Jugendwohlfahrtsgesetz*),⁴⁶ az 1990. évi gyermek- és ifjúságvédelmi törvény (*Kinder- und Jugendhilfegesetz*),⁴⁷ az 1961. évi Szövetségi Szociális Segélyezési Törvény (*Bundessozialhilfegesetz*)⁴⁸ és tartományi rendeletek képezik.

A vallási szervezetek, beleértve a katolikus intézményeket, így a katolikus gyermekotthonokat is, mint közjogi testületek (*Körperschaften des öffentlichen Rechts*) jogállása Németországban elsősorban az Alaptörvény (*Grundgesetz*) 140. cikkén alapul, amely kifejezetten átveszi a weimari alkotmány⁴⁹ egyes rendelkezéseit: az 1919. augusztus 11-i német alkotmány 136., 137., 138., 139. és 141. cikkének rendelkezései ezen Alaptörvény szerves részét képezik.⁵⁰ A weimari alkotmány 137. cikke, kimondja: (1) Nincs államegyház. (2) A vallási testületek alapításának szabadsága biztosított. A vallási testületek egyesülése a Birodalom területén belül nincs korlátozva. (3) Minden vallási testület önállóan szabályozza és intézi ügyeit, a mindenkire érvényes törvények keretein belül. Tisztségeit az állam vagy a polgári közösség részvétele nélkül ruházza fel. (4) A vallási testületek a polgári jog általános rendelkezései szerint szereznek jogképességet. (5) A vallási testületek közjogi testületek maradnak, ha korábban már elismerték őket. Más vallási szervezetek kérelemre ugyanezeket a jogokat kapják meg, ha alapszabályuk és tagjaik száma garanciát nyújt az állandóságra. A weimari alkotmány 137. cikkének (5) bekezdése tehát lehetővé teszi, hogy a bevett egyházak, mint például a katolikus egyház, megtarthassák közjogi testületi státuszukat. Emellett más vallási szervezetek is kérhetik ugyanezt a státuszt, ha megfelelnek bizonyos kritériumoknak. Az alkotmány 137. cikk (6) bekezdése továbbá kimondja, hogy a vallási – és egyben közjogi – testületek adót vethetnek ki.

Az alkotmány 6. cikke védi a családot, és előírja, hogy a gyermekek nevelése a szülők természetes joga, a gyermekgondozási intézményeket támogató szerepbe helyezi. Az államra bízta azt a felelősséget is, hogy felügyelje és biztosítsa, hogy az ezekben az otthonokban folyó

⁴⁵ Reichsjugendwohlfahrtsgesetz vom 9. Juli 1922 <https://www.stuttgart.de/medien/ibs/reichsjugendwohlfahrtsgesetz-9-juli-1922.pdf?ref=apb.buschhardt.de> (2024.08.17. 10:24)

⁴⁶ Jugendwohlfahrtsgesetz vom 16. August 1961 https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav#_bgbl_%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl161s1205.pdf%2F%5D_1725224364458 (2024.08.17. 10:51)

⁴⁷ Gesetz zur Neuordnung des Kinder- und Jugendhilferechts (Kinder- und Jugendhilfegesetz - KJHG) vom 26. Juni 1990 <https://www.gesetze-im-internet.de/kjhg/BJNR011630990.html> (2024.08.17. 12:15)

⁴⁸ Bundessozialhilfegesetz vom 30. Juni 1961 <http://www.famerb.de/gesetze/bshg.pdf> (2024.10.17. 12:06)

⁴⁹ Die Verfassung des Deutschen Reichs („Weimarer Reichsverfassung“) vom 11. August 1919 https://www.jura.uni-wuerzburg.de/fileadmin/02160100-muenkler/Verfassungstexte/Die_Weimarer_Reichsverfassung_2017ge.pdf (2024.08.16. 20:26)

⁵⁰ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949. <http://www.documentarchiv.de/brd/1949/grundgesetz.html> (2024.08.16. 19:23)

nevelés a gyermek jólétét szolgálja. A 7. cikke szabályozza az oktatási rendszert, és biztosítja, hogy az állam felügyeleti szerepet töltsön be a nyújtott oktatás felett, ami vonatkozhat a gyermekotthonok oktatási szempontjaira is.

Az 1922. évi birodalmi ifjúságvédelmi törvény (*Reichsjugendwohlfahrtsgesetz* – RJWG)⁵¹, az 1961. évi ifjúságvédelmi törvény (*Jugendwohlfahrtsgesetz* – JWG) és az 1990. évi felülvizsgált ifjúságvédelmi törvény (*Jugendwohlfahrtsgesetz* – JWG) jelentős mérföldköveket jelentenek a németországi ifjúságvédelmi jogszabályok fejlődésében. Ezek a törvények tükrözik a különböző történelmi időszakokban Németországban változó prioritásokat és társadalmi értékeket, különösen abban a tekintetben, hogy az állam hogyan gondoskodik legfiatalabb és legkiszolgáltatottabb polgáraitól.⁵²

A Weimari Köztársaság idején, 1922-ben elfogadott és 1924-ben hatályba lépett *Reichsjugendwohlfahrtsgesetz* (RJWG) volt az ifjúságvédelem első átfogó jogi kerete Németországban. Jelentős változást jelentett a gyermekek és serdülők iránti állami felelősségvállalásban, a jólétükre, nevelésükre és védelmükre összpontosítva. Az RJWG bevezette a kötelező állami beavatkozást elhanyagolás vagy bántalmazás esetén, megteremtette a gyermekek törvényes jogát a gondozáshoz és oktatáshoz, és megteremtette a modern német gyermekjóléti rendszer alapjait. Ez a törvény hivatalossá tette az ifjúságvédelmi hivatalok (*Jugendämter*) szerepét is, amelyek feladata az ifjúságvédelmi intézkedések végrehajtásának felügyelete volt. Az RJWG a maga korában progresszív volt, és tükrözte a Weimari Köztársaság elkötelezettségét a szociális jólét és a gyermekek jogainak védelme iránt. Célja az volt, hogy minden gyermeknek, függetlenül a származásától, hozzáférést biztosítson a gondozáshoz és az oktatáshoz, ezáltal elősegítve az esélyegyenlőséget.⁵³

Az RJWG azonban a politikai instabilitás és a gazdasági nehézségek időszakában lépett hatályba, ami korlátozta a hatékonyságát. A náci rezsim 1933-as felemelkedése jelentős változásokat eredményezett az alkalmazásában, az ifjúságvédelem egyre inkább alárendelődött a rezsim ideológiájának, amely a „faji tisztaságra” és a náci elveknek való megfelelésre összpontosított. Az RJWG eredeti szándéka – a gyermekek védelme és gondozása – a náci

⁵¹ Reichsjugendwohlfahrtsgesetz vom 9. Juli 1922
<https://www.stuttgart.de/medien/ibs/reichsjugendwohlfahrtsgesetz-9-juli-1922.pdf?ref=apb.buschhardt.de>
(2024.08.17. 10:24)

⁵² Eberle, Annette – Kaminsky, Uwe – Behringer, Luise – Unterkofler, Ursula: Menschenrechte und Soziale Arbeit Im Schatten des Nationalsozialismus: Der Lange Weg der Reformen. Springer Vieweg. in Springer Fachmedien Wiesbaden, Wiesbaden 2023, 52-53. o.

⁵³ Wapler, Friederike: Kinderrechte und Kindeswohl. Mohr Siebeck, Tübingen 2015, 45. o.

uralom alatt elferdült, és az ifjúságvédelmi intézkedéseket gyakran a rezsim totalitárius céljainak támogatására használták.⁵⁴

A II. világháború után a Német Szövetségi Köztársaság újjáépítette szociális jóléti rendszerét, ami 1961-ben a *Jugendwohlfahrtsgesetz* (JWG) elfogadásához vezetett. A JWG válasz volt arra, hogy szükség van egy modernizált jogi keretre, amely tükrözi a háború utáni Németország realitásait és a náci korszak visszaéléseinek tanulságait. Ez a törvény kibővítette az RJWG elveit, megerősítve az állam felelősségét a gyermekek és fiatalok jólétéért. Az 1961-es RJWG nagy hangsúlyt fektetett a megelőzésre, a korai beavatkozásra és a családok támogatására, felismerve a stabil családi környezet fontosságát a gyermek fejlődése szempontjából.⁵⁵

Az 1961-es JWG az állami és magánszervezetek – köztük a vallási intézmények – közötti strukturáltabb együttműködést is bevezette az ifjúságvédelmi szolgáltatások nyújtása terén. Elismerte e szervezetek szerepét az állami erőfeszítések támogatásában, és biztosította, hogy az ifjúságvédelmi szolgáltatások gazdasági vagy társadalmi helyzettől függetlenül mindenki számára hozzáférhetőek legyenek. A törvény foglalkozott az oktatás és a szakképzés növekvő jelentőségével is, szorosabban összehangolva az ifjúság jólétét a szélesebb körű társadalmi és gazdasági célokkal.

Ahogy Nyugat-Németország egyre virágzóbb és demokratikusabb társadalommá fejlődött, nyilvánvalóvá vált az ifjúságvédelemre vonatkozó jogszabályok további reformjának szükségessége. Ez vezetett a JWG 1990-es felülvizsgálatához, amelyet később 1991-ben a *Kinder- und Jugendhilfegesetz* (KJHG) néven ismert *Sozialgesetzbuch*-ba VIII (SGB VIII), építettek be. Az 1990-es reformok tükrözték a változó társadalmi értékrendet és Németország újraegyesítését, hangsúlyozva a gyermekek jogait, a részvételt és annak fontosságát, hogy minden öt érintő döntésben a gyermek érdekeit kell figyelembe venni.

Az 1990-es *Jugendwohlfahrtsgesetz* jelentős változásokat vezetett be, többek között a gyermekek erősebb védelmét és a gondozásukra vonatkozó döntésekben való részvételhez való joguk nagyobb hangsúlyozását. Felismerte továbbá a gyermekek különböző szükségleteit az újraegyesített Németországban, és kezelte a korábbi Kelet- és Nyugat-Németország között az ifjúságvédelmi szolgáltatások terén fennálló különbségeket.⁵⁶ A felülvizsgált törvény megerősítette a megelőzés, a korai segítségnyújtás és a szolgáltatások integrációjának

⁵⁴ Wapler, *Kinderrechte und Kindeswohl*, 46. o.

⁵⁵ Wapler, *Kinderrechte und Kindeswohl*, 60. o.

⁵⁶ de Andrade, Marilena – Gahleitner, Silke Birgitta: *Aus der Heimgeschichte lernen: Empfehlungen ehemaliger Heimkinder für die heutige Kinder- und Jugendhilfe*. Brill Deutschland GmbH, Paderborn 2021, 116-117. o.

fontosságát, hogy a gyermekek és családjaik számára holisztikus ellátást nyújtson. Célja volt továbbá a családok és közösségek megerősítése, biztosítva számukra a gyermekeik hatékony gondozásához szükséges forrásokat és támogatást.

Az 1922. évi *Reichsjugendwohlfahrtsgesetz*, az 1961. évi *Jugendwohlfahrtsgesetz* és az 1990. évi reformok tehát a németországi ifjúságvédelmi jogszabályok fejlődésének kulcsfontosságú állomásait jelentik. Ezek a törvények tükrözik Németország fejlődő elkötelezettségét a gyermekek védelme és jóléte iránt, biztosítva, hogy az ifjúság jóléte továbbra is a szociálpolitika központi eleme maradjon. E jogi kereteken keresztül Németország olyan társadalom megteremtésére törekedett, amelyben minden gyermeknek lehetősége van arra, hogy biztonságos, támogató és gondoskodó környezetben nőjön fel.⁵⁷

A Szövetségi Szociális Segélyezési Törvény (*Bundessozialhilfegesetz* – BSHG)⁵⁸ 1961-től 2005-ig volt hatályban –, majd a Szociális Törvénykönyv (*Sozialgesetzbuch* – SGB) lépett a helyére –, szabályozta az állami szociális segélyezést Németországban, és jelentős hatással volt a katolikus gyermekotthonok működésére is. Ezek az intézmények különösen a háború utáni időszakban játszottak fontos szerepet az árva és szociálisan hátrányos helyzetű gyermekek ellátásában és nevelésében. A BSHG meghatározta az ilyen otthonok finanszírozásának és felügyeletének jogi kereteit, ami a gyakran vallási rendek vagy a katolikus egyház karitatív szervezetei által működtetett katolikus gyermekotthonokra is vonatkozott.⁵⁹

A BSHG egyik központi eleme szociálisan rászorulóknak, így a gyermekek állami támogatásának biztosítása volt. A katolikus gyermekotthonok esetében ez azt jelentette, hogy az ilyen intézmények működését részben állami pénzből finanszírozták. A szociális segélyezési szervek – általában önkormányzati vagy tartományi hatóságok – anyagi támogatást nyújthattak a gyermekotthonok üzemeltetőinek, ha olyan gyermekeket fogadtak be, akik gazdasági vagy társadalmi okokból állami támogatásra szorultak.

A katolikus gyermekotthonok számára ez a rendelkezés különösen fontos volt, mivel sok gyermek, aki ezekben az intézményekben lakott, olyan családból származott, amelynek nem volt jövedelme, vagy szociális segélyre volt szorulva. Az otthonok ilyen esetekben átalánydíjat kaptak a gyermekek elhelyezéséért, ellátásáért és neveléséért. Ezáltal biztosították a gyermekek hosszú távú ellátását, bár az állami forrásokból származó finanszírozás gyakran szűkös volt.

⁵⁷ Frings,– Kaminsky, Gehorsam - Ordnung - Religion: Konfessionelle Heimerziehung 1945 – 1975, 21. o.

⁵⁸ Bundessozialhilfegesetz vom 30. Juni 1961 <http://www.famerb.de/gesetze/bshg.pdf> (2024.10.17. 12:06)

⁵⁹ Wapler, Kinderrechte und Kindeswohl, 293. o.

A BSHG nemcsak azt szabályozta, hogyan finanszírozták a katolikus gyermekotthonokat, hanem azt is, hogy milyen követelményeket kellett ezeknek az intézményeknek teljesíteniük. Az állami hatóságok felügyelték a gyermekotthonok működését, és rendszeres ellenőrzésekkel biztosították a minimális követelmények betartását. Ez vonatkozott mind az intézmények építészeti állapotára, mind a gyermekeknek nyújtott gondozás minőségére. A katolikus gyermekotthonoknak biztosítaniuk kellett a gyermekek megfelelő ellátását és gondozását. Ez magában foglalta a testi gondoskodáson kívül a lelki és szellemi nevelést is. A katolikus intézményekben különös hangsúlyt fektettek a vallási oktatásra. Bár ezek az otthonok vallási irányultságukban nem voltak korlátozva, be kellett tartaniuk a BSHG által előírt általános szabályokat, ami azt is jelentette, hogy bizonyos mértékben el kellett választaniuk az állami és vallási feladatokat.

Különösen érzékeny kérdés volt a katolikus gyermekotthonokban a vallási oktatás kérdése, mivel az állam az alkotmány szerint vallási semlegességre volt kötelezve. A BSHG nem szabályozta közvetlenül ezt a területet, de az ilyen intézmények állami finanszírozása problémát jelenthetett, ha a felekezeti elemek túlzottan domináltak. A katolikus gyermekotthonok számára ez azt jelentette, hogy a vallási nevelés során tiszteletben kellett tartaniuk a gyermekek és családjaik szabadságát és jogait. A gyakorlatban a katolikus gyermekotthonok nagy hangsúlyt fektettek a vallási nevelésre, amely magában foglalta a rendszeres imádságokat, a szentmiséken való részvételt és a szentségek oktatását. Azonban mindez nem állhatott ellentétben a gyermekek vagy családjaik jogával, különösen abban az esetben, ha az állam viselte az ellátás költségeit. Az intézményeknek egy minimális világnézeti semlegességet kellett biztosítaniuk, még akkor is, ha nevelésük alapvetően keresztény értékeken nyugodott.

IV. 3. Bajorország

Bajorország több szempontból is másképp kezelte a háború után kialakult helyzetet, különösen a hagyományos struktúrákra való támaszkodás, a katolikus egyház jelentős szerepe, valamint az árva gyermekek szükségleteinek kezelésében az állami és a vallási hatalom közötti egyensúly megteremtése miatt.⁶⁰

⁶⁰ Caspari, Peter – Dill, Helga – Hackenschmied, Gerhard – Straus, Florian: Ausgeliefert und Verdrängt - Heimkindheiten Zwischen 1949 und 1975 und Die Auswirkungen Auf Die Lebensführung Betroffener: Eine Begleitende Studie Zur Bayerischen Anlauf- und Beratungsstelle Für Ehemalige Heimkinder. Springer Vieweg. in Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, Wiesbaden 2021, 21. o.

A Bajor Szabadállam a Német Szövetségi Köztársaság 1949-es megalapítása óta az Alaptörvény 20. cikkének (1) bekezdése értelmében a Szövetségi Köztársaság szövetségi rendszerének része. Az Alaptörvény 30. cikke szerint az államhatalom és a hatáskörök a tartományoknál (*Land, Länder*) maradnak, hacsak az Alaptörvény másként nem rendelkezik. Ebben a keretben Bajorország mindig is messzemenő függetlenséget követelt magának, és hangsúlyozta kulturális és politikai sajátosságait. Mindazonáltal Bajorországot az Alaptörvény 31. cikke értelmében kötötte a szövetségi jog elsőbbsége, amely a szövetségi jogalkotásban korlátozta az egyes tartományok hatáskörét. Bajorország véleménye a szövetségi kormány és a szövetségi államok közötti kapcsolat fokozódó centralizációjával szemben különösen nagy befolyással bírt, és a tartomány gyakran a föderalizmus megerősítését szorgalmazta. A belső biztonság és az oktatáspolitikai területén Bajorország széles körben élt a saját hatáskörével, hogy saját prioritásokat határozzon meg. Különösen Bajorország ismételt hangsúlyozott önállósága vezetett oda, hogy a Szabadállam 1949-ben elutasította az Alaptörvénynek a tartományi alkotmányba való átvételét,⁶¹ de alávetette magát a szövetségi rendnek.⁶² E különleges helyzet ellenére Bajorország mindig is a Német Szövetségi Köztársaság szerves része volt, és jelentősen hozzájárult a szövetségi rendszer stabilitásához.

Bajorországban, mint túlnyomórészt katolikus régióban, a katolikus egyház központi szerepet játszott az árvák ellátásában. Az egyház jól kiépített intézményhálózatán keresztül, beleértve a *Caritas*-t is, jelentős szerepet játszott a háborús árvák azonnali segélyezésében. Az apácák és papok által működtetett katolikus gyermekotthonok voltak az első olyan helyek, ahol az árva és elhagyott gyermekek menedéket, ételmet és gondoskodást találhattak. Ezek az intézmények mélyen gyökereztek a bajor társadalomban, tükrözve a régió erős katolikus identitását. Az egyház nemcsak a gyermekek fizikai ellátására, hanem lelki és erkölcsi nevelésükre is hangsúlyt fektetett, azzal a céllal, hogy katolikus értékeket közvetítsen és stabilitást nyújtson a nagy bizonytalansággal teli időkben.⁶³

A bajorországi katolikus gyermekotthonok jogi státuszát 1949 után az állami rendelkezések és a Szentszék és a Német Birodalom között 1933-ban létrejött és hatályban maradt konkordátum egyaránt alakította. Ez a megállapodás biztosította, hogy a katolikus egyház jelentős autonómiát tartson fenn oktatási és karitatív intézményei felett. Bajorországban ez az autonómia a régió kulturális és vallási kontextusa miatt különösen hangsúlyos volt. A

⁶¹ Unser Nein zu Bonn – Unser Ja zu Deutschland
https://www.fjs.de/fileadmin/user_upload/FJS/Documents/deutschlandpolitik/DS9_47.pdf (2024.10.29. 11:23)

⁶² Overesch, Deutschland 1945-1949: Vorgeschichte und Gründung der Bundesrepublik, 145-155. o.

⁶³ Benz, Die Gründung der Bundesrepublik : Von der Bizone zum souveränen Staat, 171. o.

bajor kormány, miközben a gyermekek jólétét biztosító szabályozásokat hozott, tiszteletben tartotta az egyház hagyományos társadalmi szerepét. Ez a tisztelet tükröződött a gyermekotthonokat szabályozó jogi keretben, ahol az egyház nagyrészt függetlenül működtethette intézményeit, amennyiben azok betartották az alapvető állami irányelveket az egészségügy, a biztonság és a nevelés terén.

Az árvákkal való bánásmódban az egyik legfontosabb különbség Bajorország és a Német Szövetségi Köztársaság többi része között az állami és az egyházi szerepek ilyen mély összefonódása volt. Míg Nyugat-Németország más régióiban is jelentős szerepet vállalt a katolikus egyház, Bajorországban az állam és az egyház közötti nagyobb fokú együttműködés jellemezte a megközelítést. A bajor kormány finanszírozást biztosított és felügyeletet gyakorolt, de a mindennapi működéssel kapcsolatos kérdésekben, különösen a vallási és erkölcsi nevelés tekintetében, gyakran az egyházra hagyatkozott.⁶⁴

Ezzel szemben Nyugat-Németország más részein, különösen a protestánsabb északon vagy a világiasabb régiókban, az állam erőteljesebben részt vett az árvák gondozásában. Ezeken a területeken az állam közvetlenebb szerepet játszott a gyermekotthonok felügyeletében, kevesebb hangsúlyt fektetve a vallásos nevelésre, nagyobb figyelmet fordított a világi szociális szolgáltatásokra és a pszichológiai gondozásra. A megközelítésbeli különbség a Bajorország és a szövetségi köztársaság többi része közötti szélesebb körű kulturális és vallási különbségeket is tükrözte.⁶⁵

Ezenkívül Bajorországnak a családi és közösségi kapcsolatokra helyezett nagy hangsúlya befolyásolta az árvaellátással kapcsolatos politikáját. A bajor kormány az egyházzal együtt előnyben részesítette a gyermekek nevelőszülőknél vagy katolikus családoknál történő örökbefogadásra történő elhelyezését, ahelyett, hogy hosszú ideig intézeti körülmények között tartották volna őket. A családi életbe való visszailleszkedésre helyezett hangsúlyt a gyermekek jóléte szempontjából alapvető fontosságúnak tekintették, és mélyen gyökerezett a katolikus társadalmi tanításokban, amelyek a család mint a társadalom elsődleges egységének fontosságát hangsúlyozzák.⁶⁶

Az egyház szerepe az oktatásban szintén hangsúlyosabb volt Bajorországban, mint más régiókban. A bajorországi katolikus gyermekotthonok gyakran tartoztak olyan iskolákhoz, amelyek általános és vallási oktatást is nyújtottak, és amelyek célja az volt, hogy a gyermekeket

⁶⁴ Frings,– Kaminsky, Gehorsam - Ordnung - Religion: Konfessionelle Heimerziehung 1945 – 1975, 56-57. o.

⁶⁵ Angster, Julia: Die Bundesrepublik Deutschland 1963-1982: Reform und Krise. WBG Academic, 2012, 84-86. o.

⁶⁶ Frings,– Kaminsky, Gehorsam - Ordnung - Religion: Konfessionelle Heimerziehung 1945 – 1975, 205-208. o.

a katolikus értékek keretein belül készítsék fel a felnőtt életre. A vallási oktatásnak ez a hangsúlya kevésbé jelent meg Németország más részein, ahol gyakran a világi oktatásnak adtak elsőbbséget.⁶⁷

Ahogy Nyugat-Németország az 1950-es és 1960-as években kezdett gazdaságilag talpra állni, Bajorország továbbra is az állam és az egyház szoros együttműködésére támaszkodott az árva és kiszolgáltatott gyermekek gondozása terén. Az egyház kiterjedt egyházközségi, iskolai és karitatív szervezeti hálózata biztosította, hogy még akkor is, amikor az állam növelte szerepét a szociális jólétben, az egyház továbbra is kulcsszerepet játszott a gyermekek gondozásában. Ez az együttműködés segített fenntartani a bajor társadalomban a folytonosság és stabilitás érzését, ami a háború utáni időszakban kulcsfontosságú volt.⁶⁸

A *Jugendwohlfahrtsgesetz* 1990-es reformjának idejére, amelynek célja az ifjúságvédelmi szolgáltatások korszerűsítése volt egész Németországban, Bajorországban egy jól működő rendszer alakult ki, amely az állam és az egyház erősségeit egyaránt integrálta. A reformokat Bajorországban úgy hajtották végre, hogy felismerték az egyháznak a régióban betöltött továbbra is egyedülálló szerepét, ami némi rugalmasságot tett lehetővé a nemzeti normák helyi alkalmazásában.

Bajorország árvákkal kapcsolatos megközelítését tehát a katolikus egyházra való erős támaszkodás, a hagyományos struktúrák mély tisztelete, valamint az állam és az egyház közötti együttműködési kapcsolat jellemezte. Ez a megközelítés különbözött Nyugat-Németország más régióitól, ahol az állam gyakran dominánsabb szerepet vállalt a szociális jólétben. A bajorországi katolikus gyermekotthonok jogi státusza ezt az egyensúlyt tükrözte, jelentős autonómiát biztosítva az egyháznak, miközben a gyermekek jólétét az állami szabályozás védte. A hagyomány és a modernitás ilyen ötvözete segítette Bajorországot a háború utáni időszak kihívásainak kezelésében, és az árva gyermekek számára biztosította az életük újjáépítéséhez szükséges gondoskodást és stabilitást.

Bajorországnak Németországon belül sajátos történelmi és kulturális identitása van, amelyet jelentős mértékben a katolikus örökség alakított ki. Az állam és az egyház kapcsolata Bajorországban történelmileg szoros, az egyház központi szerepet játszik az oktatásban, a szociális szolgáltatásokban és a közéletben. Bár a *Grundgesetz* adja az állam-egyház viszony átfogó keretét Nyugat-Németországban, Bajorország sajátos jogi hagyományai és kulturális

⁶⁷Borggreve, Fabio: Wissenschaftliche Positionen zum Staatskirchenrecht in der frühen Bundesrepublik Deutschland (1949 - 1969). PL Academic Research, Frankfurt am Main 2015, 97. o.

⁶⁸ Damberg, Wilhelm: Mutter Kirche - Vater Staat? : Geschichte, Praxis und Debatten der konfessionellen Heimerziehung seit 1945. Aschendorff, Münster 2010, 108-129. o.

értékei ezen elvek egyedi értelmezéséhez és alkalmazásához vezettek. Ez olyan területeken, mint a vallási oktatás, a vallási intézmények finanszírozása és a vallási ünnepek jogi elismerése, nyilvánvaló, Bajorországban a vallási gyakorlatok gyakran szorosabban integrálódnak a közéletbe, mint Németország más részein.⁶⁹

IV. 4. St. Leonhard Sozialpädagogische Zentrum

IV. 4. 1. A gyermekotthon története, jogállása

A Szent Lénárd Szociálpedagógiai Központ (*St. Leonhard Sozialpädagogische Zentrum*) és a Szent Lénárd Egyesület (*St. Leonhardi-Verein*) gyökerei a 19. századra nyúlnak vissza, egy olyan időszakra, amely mélyreható társadalmi és gazdasági változásokat hozott. Az 1884-ben alapított egyesület a városi munkásosztály családjainak támogatását tűzte ki célul, amelyek különösen az iparosodás negatív hatásaitól szenvedtek Regensburgban, ahogyan azt az igazgató is kiemelte az interjú során. Az egyesület bölcsődét, óvodát és gyermekotthont is alapított, amely a szociálisan hátrányos helyzetű családok gyermekeinek nyújtott menedéket. Az *St. Leonhard* gyermekotthon a katolikus egyesület fenntartásában egy központi intézménnyé vált a regensburgi ifjúsági segélyezés területén.⁷⁰

A regensburgi Szent Lénárd gyermekotthon gondolata és alapítása az 1872. november 30-án létrejött Szent Lénárd Egyesület kezdeményezésére vezethető vissza. Az egyesület célja egy olyan intézmény létrehozása volt, amely a vallási és szociális nevelést szolgálja, különösen a hátrányos helyzetű családokból származó gyermekek számára. A mozgalom mozgatórugója Johann Baptist Eckl királyi nevelő volt, aki már korábban is részt vett más szociális mozgalmakban Regensburg városában.⁷¹

Nem sokkal a francia-porosz háború (1870/71) után különböző regensburgi vendéglátóhelyeken gyűléseket tartottak, hogy megvitassák egy gyermekotthon szükségességét. Ezek a találkozók végül az egyesület megalapításához vezettek, amelynek célja az volt, hogy adományokból és hozzájárulásokból előteremtse a forrást egy ilyen intézmény megépítéséhez és későbbi fenntartásához. 1872. november 30-án az alapító gyűlésen

⁶⁹ Winter, Staatskirchenrecht der Bundesrepublik Deutschland : eine Einführung mit kirchenrechtlichen Exkursen, 327. o.

⁷⁰ 100 Jahre Kath. Kindergarten und Kinderheim St. Leonhard: 1886 - 1986 ; Festschrift anlässlich zur 100-Jahrfeier. Hrsg.: St.-Leonhardi-Verein Regensburg, Regensburg 1986, 30. o.

⁷¹ 100 Jahre Kath. Kindergarten und Kinderheim St. Leonhard: 1886 – 1986, 30. o.

megfogalmazták az egyesület célját, és elismerték az alapító okiratban⁷² foglaltakat. Az *St. Leonhardi-Verein*-t a regensburgi királyi kerületi bíróság bejegyzett egyesületként ismerte el.⁷³

A formális alapítás ellenére további 14 évbe telt, mire a projekt megvalósulhatott. Az egyesület 1883 márciusában éledt újjá egy hosszabb inaktív időszakot követően, amikor új szabályzatot fogalmaztak meg. Jelentős előrelépést jelentett a regensburgi volt máltai kolostor megvásárlása, amely 1917 és 1971 között katolikus fiúiskolaként szolgált. Ezt az épületet és egy szomszédos telket vásároltak meg a tervezett intézmény felépítéséhez. 1886. november 3-án nyitotta meg kapuit a Szent Lénárd csecsemőotthon az első 30 gyermek előtt, akiket a Mellersdorfi Ferences Nővérek Rendjének három nővére gondozott. Ez a dátum jelenti azon intézmény történetének kezdetét, amely ma Szent Lénárd Szociálpedagógiai Központ néven ismert.⁷⁴

A gyermekotthon megnyitása során a vele szomszédos Szent Lénárd templomban is kiterjedt helyreállítási munkálatokat végeztek, amelyet 1886. december 12-én szenteltek fel újra. Idővel az gyermekotthon bölcsődével (*Krippe*), védiskolával (*Bewahrschule*), napközivel (*Hortschule*), munkaiskolával (*Arbeitsschule*) és női munkásotthonnal (*Arbeiterinnenheim*) bővült. Az otthonban 1905-ben már 83 gyermek élt, és összesen 129 gyermek járt az intézmény különböző iskolatípusaiba. Tizenkét mellersdorfi nővér gondoskodott a gyermekekről és vezette az iskolákat. A Leonhardi Egyesület továbbra is aktívan igyekezett biztosítani az intézmény pénzügyi és strukturális biztonságát. Különböző adományok és hagyatékok, köztük végrendeletek tették lehetővé az intézmény további bővítését. Az intézmény 1911-ben ünnepelte fennállásának 25. évfordulóját. Ekkor 117 gyermeknek nyújtott szállást és oktatást. Az I. világháború és az azt követő évek alatt az intézmény továbbra is fontos része maradt a regensburgi gyermekek szociális ellátásának.⁷⁵

A Szent Lénárd gyermekotthon történetét is megőrizték az I. világháború és az azt követő válságos évek. Különösen ezekben a nehéz időkben az intézmény menedéket jelentett sok gyermek és fiatal számára, akik a háború és a társadalmi nehézségek okozta nélkülözéstől szenvedtek. 1916 októberében tartották az újonnan kibővített helyiségek ünnepélyes megnyitóját, amelyeket a kor növekvő igényeinek megfelelően alakítottak ki. A háború követően és az 1920-as évek elejének gazdasági nehézségei alatt a gyermekek ellátása hatalmas kihívást jelentett. Az 1923-as infláció tovább súlyosbította a helyzetet, amikor az olyan alapvető

⁷² Függelék: A St. Leonhard Sozialpädagogische Zentrum alapító okirata

⁷³ 100 Jahre Kath. Kindergarten und Kinderheim St. Leonhard: 1886 – 1986, 30. o.

⁷⁴ 100 Jahre Kath. Kindergarten und Kinderheim St. Leonhard: 1886 – 1986, 31. o.

⁷⁵ 100 Jahre Kath. Kindergarten und Kinderheim St. Leonhard: 1886 – 1986, 36. o.

élelmiszerek, mint a tej és a burgonya, szűkössé váltak. A *Caritas*, Regensburg városa és egyéb adományok - főként Amerikából – támogatása tette lehetővé az intézmény fennmaradását.⁷⁶

Az intézmény 1936-ban ünnepelte fennállásának 50. évfordulóját, amelyet Dr. Michael Buchberger egyházmegyesi püspök részvételével ünnepeltek. Ebben az időben a Szent Lénárd gyermekotthon már nemcsak rászoruló gyermekek számára jelentett menedéket, hanem a regensburgi társadalmi és vallási élet szerves része is volt.

A nemzetiszocializmus és az I. világháború évei alatt számos egyházi és szociális intézményt bezártak vagy szigorúan korlátozták munkájukat. Az intézmény munkaiskoláját 1941 januárjában kormányrendelettel bezárták. A cselédotthonnak (*Dienstmädchenheim*), amely majdnem olyan idős volt, mint maga az intézmény, szintén be kellett zárnia kapuit az 1941-es gyülekezési tilalom következtében. 1943-ban védelmi intézkedéseket hoztak a légitámadások megelőzésére, többek között légvédelmi óvóhelyet létesítettek, és gázálcokat vásároltak a gyermekek számára. Ezek az óvintézkedések 1945 márciusában váltak szükségessé, amikor a Gerbergasse 2. és 4. számú házak súlyosan megsérültek egy bombatámadás során. A gyermekek a védőintézkedéseknek köszönhetően sértetlenül megmenekültek, de maga az épület jelentős károkat szenvedett. Néhány héttel később, 1945 áprilisában az intézményt ismét bombatámadás érte, amely további károkat okozott a templomban és az intézmény épületében. A Szent Lénárd gyermekotthon már 1946-ban újra tudta indítani óvodája és leánybölcsődéje működését.⁷⁷

A következő évtizedekben a gyermekotthonnak alkalmazkodnia kellett a változó társadalmi és gazdasági körülményekhez. Különösen az 1950-es években, amikor Nyugat-Németország gazdasági fellendülése megkezdődött, a Szent Lénárd Egyesületnek azzal a kérdéssel kellett szembenéznie, hogy a rendelkezésre álló pénzügyi forrásokat hogyan lehet a leghatékonyabban felhasználni. Az 1960-as évek gazdasági fellendülésével érkező munkaerőhiány jelentősen megnehezítette az intézmény fennmaradását. Hogyan lehet egy világban, ahol a családi struktúrák egyre inkább széthullottak, hatékonyan segíteni a rászoruló gyermekeken? Az 1883. március 8-a óta változatlan egyesületi alapszabályokat 1954. december 11-én a megváltozott társadalmi és pedagógiai szükségletekhez igazította a Szent Lénárd Egyesület. A Német Szövetségi Köztársaság 1949 és 1990 közötti időszakában a katolikus gyermekotthonok tisztán egyházi fenntartású intézményekből szociálpedagógiai, szakmailag irányított intézményekké váltak, és az alapszabályok jelentősen hozzájárultak ennek az átalakulásnak a szabályozásához.

⁷⁶ 100 Jahre Kath. Kindergarten und Kinderheim St. Leonhard: 1886 – 1986, 40. o.

⁷⁷ 100 Jahre Kath. Kindergarten und Kinderheim St. Leonhard: 1886 – 1986, 42. o.

A Szent Lénárd Egyesület 1884-es megalapítása a társadalmi problémákra reagált, amelyeket az iparosodás okozott a munkásosztály és a szociálisan hátrányos helyzetű csoportok körében. Ez a társadalmi misszió közvetlenül tükrözte a 19. századi Európában általánosan jellemző szociális mozgalmakat, ahol az egyházi intézmények fontos szerepet játszottak a jóléti szolgáltatások biztosításában. Az intézmény jogi formája mint bejegyzett egyesület, biztosította számára a formális jogi és pénzügyi alapokat, valamint a helyi közösséggel való kapcsolatát.

Az intézet jelenlegi igazgatója az interjú során kifejtette, hogy „a Szent Lénárd jogi státusza az alapítás óta jelentősen fejlődött. Kezdetben az intézményt minimális formális jogi kerettel hozták létre, ami valószínűleg a 19. század végi normákat tükrözte. Idővel a németországi ifjúságvédelem és oktatás jogi háttere strukturáltabbá vált.”⁷⁸

A Szent Lénárd gyermekotthon fő célja a szociálisan hátrányos helyzetű gyermekek – főként nevelési problémákkal, tanulási nehézségekkel, elhanyagoltsággal és bántalmazással küzdő gyermekek – támogatása és nevelése volt. Az otthon arculata tükrözte azokat az elveket, amelyek a *Jugendwohlfahrtsgesetz* (JWG) és a *Bundessozialhilfegesetz* (BSHG) törvények alapján nyújtottak jogi keretet az ilyen típusú szolgáltatások számára. Ezek a törvények biztosították a gyermekek és fiatalok védelmét és jólétét, különösen azokat, akik szociálisan vagy pszichológiailag sérülékeny helyzetben voltak.

A gyermekotthon nevelési céljai világosan tükrözték a keresztény világképet, amely a szereteten, közösségen és a gyermekek egyéni képességeinek kibontakoztatásán alapult. A célkitűzések közé tartozott a pozitív érzelmi kötődés megteremtése, amely fontos pszichológiai alapot biztosít a gyermekek fejlődéséhez. Az otthon célja volt továbbá a gyermekek szociális viselkedésének fejlesztése, valamint az élet gyakorlati területein való kompetenciák megszerzése. Az ilyen típusú célkitűzések gyakran előfordulnak más hasonló intézmények alapító dokumentumaiban is a vizsgált korszakban, különösen azokban, ahol a hangsúly a szociális integrációra és az autonóm állampolgárok nevelésére helyeződött.

A Szent Lénárd gyermekotthon alapító okirata és a módosított alapszabályok egyértelműen megfogalmazták az intézmény szociális, nevelési és vallási céljait. Az intézmény továbbra is a gyermekek és fiatalok átfogó támogatására és integrálására törekedett a keresztény értékek mentén. „Az intézmény vezetését hagyományosan egy pap látta el, és a gyerekek mélyen belemerültek a katolikus környezetbe. A templomba járás kötelező volt, és a vallásos nevelés a mindennapi életük alapvető részét képezte.”⁷⁹

⁷⁸ Függelék: Interjú

⁷⁹ Függelék: Interjú

A gyermekotthon kezdetektől fogva szorosan beágyazódott a katolikus gondoskodás hálózatába. A katolikus egyház kulcsszerepet játszott a szociális munkában, különösen az intézmények vezetésében és gondozásában, amelyeket katolikus apácák irányítottak. A keresztény hit és a katolikus értékek képezték a nevelési munka alapját. Az egyházi beágyazottság Nyugat-Németországon belül is különösen Bajorországban volt jelentős, ahol a katolikus egyház rendkívül fontos szerepet játszott a szociális ellátás terén.

Az 1950-es és 1960-as években, a háború utáni társadalmi kihívások közepette, a Katolikus Ifjúságsegítő Egyesület meghatározó szerepet vállalt az új ifjúsági segélyezési modellek kidolgozásában.⁸⁰ A háború és a gazdasági változások következményeitől különösen sújtott gyermekek és fiatalok számára a szervezet differenciált támogatási rendszert hozott létre, amely családi, iskolai és szakmai támogatást nyújtott.⁸¹ A Szent Lénárdhoz hasonló katolikus intézmények kritikus szerepet játszottak ebben az időszakban, mivel nemcsak gondozást, hanem stabilitást is nyújtottak a széleskörű bizonytalanság idején, mesélte Josef Parstorfer, a Szent Lénárd jelenlegi igazgatója.⁸²

Az 1971-es újrépített gyermekotthon nemcsak építészeti volt korszerű, hanem a haladó pedagógiai megközelítést is tükrözte, amely figyelembe vette a gyermekek és fiatalok egyéni szükségleteit. Az otthon hat családi csoportjában barátságos, családias légkör uralkodott, ahol kisebb közösségekben élhettek a gyermekek. Az otthon 48 helyet kínált 14 év alatti fiúknak és lányoknak, akik nehéz vagy problémás családi háttérrel rendelkeztek.⁸³

Az otthon gyógyító pedagógiai szemléletével követte a Bajor Tartományi Ifjúságügyi Hivatal differenciált programját. Olyan gyermekeknek nyújtott menedéket, akik nevelési nehézségekkel küzdöttek vagy bántalmazás áldozatai voltak. Ugyanakkor szoros kapcsolatban állt a katolikus ifjúsági segélyezéssel, és szervezett napirend, iskolai támogatás és szociálpedagógiai gondozás révén nagyban hozzájárult a gyermekek rehabilitációjához és neveléséhez. A Szent Lénárd gyermekotthon célja az volt, hogy ne csak érzelmi biztonságot nyújtson, hanem keresztény értékeket közvetítsen, és a gyermekeket az önállóságra nevelje.

A háború utáni időszak társadalmi változásaival és a növekvő szekularizációval az egyház szerepe is megváltozott a gyermek- és ifjúságvédelemben. Miközben a katolikus gyermekotthonok továbbra is szoros kapcsolatot tartottak fenn az egyházal, az állami szabályozás és a jogi keretek egyre inkább előtérbe kerültek. A Szent Lénárd gyermekotthon a

⁸⁰ Kuhlmann, Carola: "So erzieht man keinen Menschen!": Lebens- und Berufserinnerungen aus der Heimerziehung der 50er und 60er Jahre. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2008, 24-27. o.

⁸¹ 100 Jahre Kath. Kindergarten und Kinderheim St. Leonhard: 1886 – 1986, 45-46. o.

⁸² Függelék: Interjú

⁸³ 100 Jahre Kath. Kindergarten und Kinderheim St. Leonhard: 1886 – 1986, 48. o.

gyermekvédelmi törvény (*Jugendwohlfahrtsgesetz* – JWG) és a szociális segélyezési törvény (*Bundessozialhilfegesetz* – BSHG) előírásai szerint működött. Ezek a jogszabályok tették lehetővé, hogy a gyermekeket a gyermekvédelmi hivatalok útján az otthonba helyezzék, és biztosították az intézmény finanszírozását, valamint az állami felügyeletet. A katolikus fenntartók kulcsszerepet játszottak a német szociális rendszerben. Miközben az állam meghatározta a jogi keretet, gyakran az egyházi intézmények valósították meg a gyakorlatban az ifjúsági segélyezést, így a Szent Lénárd esetében is.

A katolikus egyház sokáig központi szerepet játszott a bajorországi ifjúságvédelemben. Számos intézményt, például a Szent Lénárd Szociálpedagógiai Központot az egyház vagy egyházi szervezetek alapították és működtették. Az egyházzal való szoros kapcsolat jellemezte ezeknek az otthonoknak a struktúráját és nevelési szemléletét. A vallásoktatás és a templomba járás alapvető részét képezte a gyermekek mindennapi életének a katolikus gyermekotthonokban. A Szent Lénárd gyermekotthon katolikus környezetben történő beágyazottsága különleges státuszt adott az intézménynek. Az oktatási munka a keresztény alapelvekhez igazodott, ami különösen fontos volt a vallásos Bajorországban. A tartomány oktatási rendszere jelentős változásokon ment keresztül a 20. század folyamán, alkalmazkodva a Nyugat-Németországban zajló szélesebb körű oktatási reformokhoz.⁸⁴

Az 1970-es években a Szent Lénárd Egyesület bővítette szolgáltatásait, ifjúsági lakócsoportokat hozva létre idősebb fiatalok számára, akik a gyermekotthonból vagy más intézményekből érkeztek. Ez a kezdeményezés abból az elgondolásból született, hogy a körülbelül 15 éves fiataloknak gyakran nehézséget jelentett, hogy egy többéves otthoni tartózkodás után önálló életet kezdjenek a társadalomban. A pentlingi ifjúsági lakócsoport 1974-es megalapításával és a St. Leonhards-Gasse 12 szám alatti ifjúsági otthon 1979-es megnyitásával az egyesület fontos átmeneti intézményeket hozott létre, amelyek segítették a fiatalokat az önállóság útján. Az ifjúsági lakócsoportok intenzív pedagógiai támogatást nyújtottak a fiataloknak, segítve őket az átmenetben a munka világába és az önállóság felé. Az iskolai és szakmai előmenetel támogatása mellett hangsúlyt fektettek a szociális készségek fejlesztésére és a gyakorlati életvezetési képességek elsajátítására.⁸⁵

Az egyház és az állam közötti szoros együttműködés az ifjúsági segélyezés területén jellemző volt a katolikus Bajorországra. A Szent Lénárd Egyesület példaértékű volt a katolikus gondoskodásra, amely hosszú hagyományokkal rendelkezett a szegények támogatásában és a szociálisan hátrányos helyzetűek felkarolásában. Egy egyre inkább szekularizálódó világban a

⁸⁴ Függelék: Interjú

⁸⁵ 100 Jahre Kath. Kindergarten und Kinderheim St. Leonhard: 1886 – 1986, 51. o.

katolikus egyház ragaszkodott alapelveihez, és biztosította, hogy a gyermekek és fiatalok ne csak anyagi támogatást, hanem lelki és erkölcsi iránymutatást is kapjanak.

A Szent Lénárd Egyesület az évtizedek során szilárd intézménnyé vált a regensburgi ifjúsági segélyezés területén; napjainkban korszerű, jövőorientált intézményein keresztül pótolhatatlan hozzájárulást nyújt a nehéz élethelyzetben lévő gyermekek és fiatalok gondozásához és neveléséhez.

IV. 4. 2. A gyermekotthon példája

A regensburgi Szent Lénárd katolikus gyermekotthon a II. világháború utáni időszakban (1949–1990) kiemelkedő példája volt az egyházi szociális munka újjáépítésének és újraszervezésének Nyugat-Németországban, különösen Bajorországban. Ez az intézmény megtestesítette az egyház és az állam közötti szoros együttműködést, amely különösen meghatározó volt a világháború utáni időszakban.

A II. világháború után sok gyermek maradt szülők nélkül, illetve családi támogatás híján. Az egyházi intézmények, amelyeket a nemzetiszocializmus és a háború súlyosan érintett, kulcsszerepet játszottak ezen árváknak és más rászoruló gyermekeknek az ellátásában. A Szent Lénárd katolikus gyermekotthon része volt ennek az egyházi infrastruktúrának, és jelentősen hozzájárult a szociális nyomor enyhítéséhez. A háborút követő időszakban különösen megbecsülték az egyházi intézményeket Nyugat-Németországban, kiváltképpen Bajorországban erkölcsi tekintélyük és a már 1933 előtt is létező segítő hálózatuk miatt. A Szent Lénárd katolikus gyermekotthon modellként szolgált ezen újjáépítésben azáltal, hogy a katolikus jótékonyági munka hagyományos értékeit modern gyermekgondozási megközelítésekkel ötvözte.

Az 1949 és 1990 közötti időszakban alapvető változások mentek végbe a gyermekgondozásban.⁸⁶ A Szent Lénárd gyermekotthonhoz hasonló intézményeknek is alkalmazkodniuk kellett az új követelményekhez és standardokhoz. Míg a háború utáni időszakban először a hadiárvák ellátása állt a középpontban, az azt követő évtizedekben a gyermekvédelmi munka professzionalizálódása vált hangsúlyossá. A pedagógiai koncepciók és a pszichológiai támogatás egyre nagyobb szerepet kapott. A Szent Lénárd gyermekotthonhoz élen járt az ilyen modern megközelítések megvalósításában a katolikus szociális munka területén. Ötvözte a hagyományos értékeket a modern nevelési és gyermekgondozási

⁸⁶ Wapler, Kinderrechte und Kindeswohl, 62-63. o.

módszerekkel, és ez a modernizáció tette a gyermekotthont példává más intézmények számára egész Nyugat-Németországban.

Bajorországban a katolikus egyház hagyományosan különösen erős szerepet játszott a közéletben. A háború utáni bajor kormányok gyakran keresztény-konzervatívak voltak, és támogatták az egyházzal való együttműködést az oktatási és szociális területeken. A Szent Lénárd gyermekotthon előnyt élvezett ebből a bajor modellből, amelyben az egyházi intézmények gyakran az állammal egyenrangú partnerekként működtek. A regensburgi Szent Lénárd 1949 és 1990 között fontos példaként szolgált a bajorországi és nyugatnémet egyházi szociális munkában. Egyesítette a katolikus szociális tanítás alapelveit, különösen a szubszidiaritást, a modern gyermekgondozási megközelítésekkel. Ugyanakkor bemutatta az állam és az egyház közötti együttműködés lehetőségét, anélkül hogy az egyházi intézmények feladták volna autonómiájukat vagy vallási identitásukat.

A Szent Lénárd katolikus gyermekotthon fő célja az volt, hogy biztonságos és szeretetteljes környezetet biztosítson a rászoruló gyermekeknek. Nagy hangsúlyt fektettek az egyéni fejlődésre, nevelésre és az értékek közvetítésére. A pedagógiai koncepciók modernek voltak, és a gyermekek igényeire építettek. A regensburgi Szent Lénárd kiváló példát mutatott be a modern, gyermekközpontú nevelés terén 1949 és 1990 között, amely sok más katolikus árvaház számára inspirációt nyújtott Bajorországban és azon túl. Ezeket a megközelítéseket a hasonló intézmények átvették és továbbfejlesztették, hogy javítsák a gyermekek életkörülményeit. Ilyen intézményre példa a Szent József katolikus gyermekotthon Augsburgban⁸⁷, amely a Szent Lénárdhoz hasonlóan az egyéni gondozásra összpontosított, valamint a Szent Vince gyermekotthon Landshutban,⁸⁸ amely szintén a Szent Lénárd elveire épített, és arra törekedett, hogy elősegítse a gyermekek társadalmi integrációját. A Szent Antal gyermekotthon Würzburgban⁸⁹ szintén nagy hangsúlyt fektetett a gyermekek családjával való szoros együttműködésre. Kiváló példák továbbá a nürnbergi Szent Rafael⁹⁰ és a fürthi Szent János⁹¹ katolikus gyermekotthonok.

A bajorországi katolikus gyermekotthonok, különösen a regensburgi Szent Lénárd katolikus gyermekotthon, innovatív megközelítéseivel és az egyéni gondozásra, valamint a társadalmi integrációra helyezett hangsúlyával tartós hatást gyakoroltak a hasonló intézmények fejlődésére. A Szent Lénárd elveit más gyermekotthonok átvették és továbbfejlesztették, így

⁸⁷ Katholisches Kinderhaus St. Joseph in Augsburg. <http://kitastjoseph.de/> (2024.01.20. 20:46)

⁸⁸ Kinderheim St. Vinzenz in Landshut. <https://caritaslandshut.de/kinderheim> (2024.01.20. 20:49)

⁸⁹ Kinder- und Jugenddorf St. Anton in Würzburg. <https://kinderdorf-riedenberg.de/> (2024.01.20. 20:54)

⁹⁰ Katholisches Kinderheim St. Raphael in Nürnberg. <https://www.straphael.de/> (2024.01.20. 20:59)

⁹¹ Katholisches Kinderheim St. Johannes in Fürth. <https://kita-stjohannes-oberasbach.de/> (2024.01.20. 21:07)

olyan intézmények hálózata alakult ki Nyugat-Németországban a II. világháborút követően, amelyek a gyermekek jólétének, oktatásának és vallási nevelésének szentelik magukat.

V. Konklúzió

Dolgozatomban a katolikus gyermekotthonok jogállását vizsgáltam Nyugat-Németországban 1949 és 1990 között, különös tekintettel Bajorországra és a regensburgi Szent Lénárd katolikus gyermekotthonra.

A vizsgált időszak kezdetén Nyugat-Németországban erős összefonódás volt az egyház és az állam között, amely az egyház hagyományos előjogain alapult. Különösen Bajorországban, ahol mélyen gyökereztek a katolikus hagyományok, az egyházi intézmények, így a gyermekotthonok is, széleskörű szabadságokat élveztek a saját igazgatásuk és a gondozottak kezelése tekintetében. A regensburgi gyermekotthon példaként szolgált egy önállóan egyház által irányított intézményre, amely viszonylag autonóm jogi keretek között végezte munkáját.

Az 1960-as évektől kezdődő társadalmi változásokkal és az egyre növekvő szekularizációval azonban az állami egyházjog is fokozatosan átalakult Nyugat-Németországban. Sor került az egyházi kiváltságok fokozatos megszüntetésére, és az egyházi intézmények, köztük a gyermekotthonok szigorúbb állami szabályozására. Ez a változás különösen az ellenőrzés és az állami finanszírozás területén volt érzékelhető. Mindazonáltal a katolikus gyermekotthonok megtartották vallási jellegüket, miközben alkalmazkodniuk kellett az új jogi keretekhez. Az évek során a gyermekek életkörülményeire irányuló társadalmi ellenőrzés is szigorúbbá vált.

A regensburgi Szent Lénárd katolikus gyermekotthon ebben az összefüggésben fontos úttörő szerepet töltött be. Szabványokat állított fel mind a strukturális szervezet, mind a nevelési gyakorlat tekintetében, amelyek Nyugat-Németország más részein is példaként szolgáltak. Különösen kiemelendő a Szent Lénárd pedagógiai megközelítése, amely a vallási értékeket modern nevelési elvekkel ötvözte. Ez az innovatív kombináció más katolikus gyermekotthonokban is visszhangra talált Nyugat-Németországban, és hozzájárult a katolikus gondozó intézmények korszerűsítéséhez.

A II. világháború utáni újjáépítés és gazdasági fellendülés jelentős hatással volt a katolikus gyermekotthonokra Nyugat-Németországban. A háború pusztításai miatt sok gyermek árván maradt, növelve az igényt a gyermekgondozási szolgáltatások iránt. Az olyan katolikus intézmények, mint a Szent Lénárd, kritikus szerepet játszottak ebben az időszakban, mivel nemcsak gondozást, hanem stabilitást is nyújtottak a széleskörű bizonytalanság idején. A

gazdasági fellendülés jobb finanszírozást és forrásokat tett lehetővé, ami megkönnyítette a létesítmények és szolgáltatások fejlesztését. Ugyanakkor kihívásokkal is járt, mivel a hagyományos gondozási modelleket egyre jobban megkérdőjelezték, és egyre nagyobb nyomás nehezedett az intézmények modernizálására, hogy jobban megfeleljenek a társadalom változó igényeinek.

A katolikus intézményeknek ki kellett terjeszteniük szolgáltatásaikat a korábbi Kelet-Németországból származó gyermekek befogadására, ahol az állam gyermekgondozáshoz való hozzáállása jelentősen különbözött. Ez alkalmazkodási időszakot igényelt, mivel az intézmények különböző társadalmi-politikai háttérrel rendelkező gyermekeket integráltak, és a különböző normák és gyakorlatok egységesítésén dolgoztak. Emellett az újraegyesítés szélesebb körű vitákat váltott ki a vallási intézmények szerepéről az immár nagyobb és sokszínűbb Németországban, ami végül a gyermekgondozási ágazat további szekularizációjához vezetett.

A Szent Lénárd jogi státusza az alapítás óta jelentősen fejlődött. Az intézményt a 19. század végi normákat tükröző minimális formális jogi kerettel hozták létre. A németországi ifjúságvédelem és oktatás jogi háttere idővel vált csak strukturáltabbá. A 20. században Nyugat-Németországban végrehajtott jogi reformok döntő szerepet játszottak a katolikus gyermekotthonok működésének alakításában. Ezek között kulcsfontosságúak voltak a Szociális Törvénykönyv VIII. könyvében foglalt reformok, amelyek átfogó jogi keretet hoztak létre a gyermek- és ifjúságvédelmi szolgáltatások, így a Szent Lénárd számára is.

Összességében megállapítható, hogy az állami egyházjog ezen területe Nyugat-Németországban 1949 és 1990 között alapvetően megváltozott. A katolikus gyermekotthonoknak alkalmazkodniuk kellett a kor elvárásaihoz, miközben igyekeztek megőrizni katolikus identitásukat. A regensburgi gyermekotthon központi szerepet játszott példaként hasonló intézmények számára, mivel megfelelően reagált a jogi és társadalmi környezet változásaira, és aktívan részt vett az oktatási és gondozási reformok alakításában.

VI. Szakirodalom

Monográfiák, szakkönyvek

100 Jahre Kath. Kindergarten und Kinderheim St. Leonhard: 1886 - 1986 ; Festschrift anlässlich zur 100-Jahrfeier. Hrsg.: St.-Leonhardi-Verein Regensburg, Regensburg 1986

Angster, Julia: Die Bundesrepublik Deutschland 1963-1982: Reform und Krise. WBG Academic, 2012

Arnold, Laura – Keller, Birgit U– Kramer, Michael – Siebert, Annerose: Heim-Kinder-Zeit: Eine Studie zur Situation von Kindern und Jugendlichen in Einrichtungen der katholischen Behindertenhilfe in Westdeutschland (1949-1975). Lambertus, Freiburg im Breisgau 2016

Benz, Wolfgang: Die Gründung der Bundesrepublik : Von der Bizone zum souveränen Staat. dtv, München 1984

Borggreve, Fabio: Wissenschaftliche Positionen zum Staatskirchenrecht in der frühen Bundesrepublik Deutschland (1949 - 1969). PL Academic Research, Frankfurt am Main 2015

Caspari, Peter – Dill, Helga – Hackenschmied, Gerhard – Straus, Florian: Ausgeliefert und Verdrängt - Heimkindheiten Zwischen 1949 und 1975 und Die Auswirkungen Auf Die Lebensführung Betroffener: Eine Begleitende Studie Zur Bayerischen Anlauf- und Beratungsstelle Für Ehemalige Heimkinder. Springer Vieweg. in Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, Wiesbaden 2021

Censebrunn-Benz, Angelika: Stiefkinder der Republik: Das Heimsystem der DDR und die Folgen. Herder; Freiburg, Basel, Wien 2022

Dähn, Horst: Staat und Kirchen in der DDR. Lang, Frankfurt am Main 2003

Damberg, Wilhelm: Mutter Kirche - Vater Staat? : Geschichte, Praxis und Debatten der konfessionellen Heimerziehung seit 1945. Aschendorff, Münster 2010

de Andrade, Marilena – Gahleitner, Silke Birgitta: Aus der Heimgeschichte lernen: Empfehlungen ehemaliger Heimkinder für die heutige Kinder- und Jugendhilfe. Brill Deutschland GmbH, Paderborn 2021

Eberle, Annette – Kaminsky, Uwe – Behringer, Luise – Unterkofler, Ursula: Menschenrechte und Soziale Arbeit Im Schatten des Nationalsozialismus: Der Lange Weg der Reformen. Springer Vieweg. in Springer Fachmedien Wiesbaden, Wiesbaden 2023

Ebert, Friedrich: Kirche und Staat in der DDR und in der Bundesrepublik. (Series: Die DDR, Vol. 38) Verl. Neue Gesellschaft, Bonn 1981

Eisenhardt, Ulrich: Deutsche Rechtsgeschichte. C.H.Beck, München 2019

Eßer, Florian: Familienkindheit als sozialpädagogische Herstellungsleistung: Ethnographische Betrachtungen zu familienähnlichen Formen der Heimerziehung. Barbara Budrich, Leverkusen 2013

Fellner, Michael: Katholische Kirche in Bayern. Schöningh; Paderborn, München, Wien, Zürich 2008

Frings, Bernhard – Kaminsky, Uwe: Gehorsam - Ordnung - Religion: Konfessionelle Heimerziehung 1945 – 1975. Aschendorff, Münster 2012

Fülbier, Ulrich: Die Religionsfreiheit in der Bundesrepublik Deutschland und den Vereinigten Staaten von Amerika unter spezieller Berücksichtigung der jeweiligen Methodik der Verfassungsinterpretation. Duncker & Humblot, Berlin 2003

Georg, Neureither: Recht und Freiheit im Staatskirchenrecht. Duncker & Humblot, Berlin 2002

Glocke, Nicole: Erziehung hinter Gittern: Schicksale in Heimen und Jugendwerkhöfen der DDR. Leipziger Universitätsverlag, Leipzig 2017

Gorscheneck, Günter: Katholiken und ihre Kirche in der Bundesrepublik Deutschland. München G. Olzog, München 1976

Göbel, Gerald: Das Verhältnis von Kirche und Staat nach dem Codex Iuris Canonici des Jahres 1983. Duncker & Humblot, Berlin 1993

Güthoff, Elmar – Haering, Stephan – Kapfelsperger, Toni: Staatsleistungen an die Katholische Kirche in Bayern. EOS - Editions Sankt Ottilien, Sankt Ottilien 2016

Helwig, Gisela: Frau und Familie. Verlag Wissenschaft und Politik, Köln 1987

Henn, Michael – Huber, Hans Dieter – Ludwig-Mayer, Mechthild: Mehr im Verborgenen : aus der katholischen Kirche in der DDR. Bonifatiuswerk der Deutschen Katholiken, Paderborn 1985

Hille, Martin: Revolutionen und Weltkriege: Bayern 1914 bis 1945. Böhlau Verlag; Köln, Weimar, Wien 2018

Hirschfeld, Michael: Die katholische Kirche in Ostmitteleuropa nach dem Ersten Weltkrieg. Aschendorff, Münster 2020

Jurina, Josef – Marré, Heiner: Die Kirchenfinanzierung in Kirche und Staat der Gegenwart. Ludgerus-Verl., Essen 2006

Kuhlmann, Carola: "So erzieht man keinen Menschen!": Lebens- und Berufserinnerungen aus der Heimerziehung der 50er und 60er Jahre. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2008

Laudien, Karsten: Jugendhilfe und Heimerziehung im Sozialismus: Beiträge zur Aufarbeitung der Sozialpädagogik in der DDR. BWV, Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin 2016

Listl, Joseph: Die Konkordate und Kirchenverträge in der Bundesrepublik Deutschland: Textausgabe für Wissenschaft und Praxis. Duncker & Humblot, Berlin 1987

Listl, Joseph: Kirche im freiheitlichen Staat. Duncker & Humblot, Berlin 1996

Matthias Frölich: Heimkinder und Heimerziehung in Westfalen 1945–1980. Landschaftsverband Westfalen-Lippe, Münster 2010

Munsonius, Hendrik: Kirche und Recht. Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart 2019

Mückl, Stefan – Uhle, Arnd: Kirche und Staat in West-, Süd- und Nordeuropa. Duncker & Humblot, Berlin 2020

Overesch, Manfred: Deutschland 1945-1949: Vorgeschichte und Gründung der Bundesrepublik. Athenäum-Verlag, Königstein 1979

P. Ramet, Sabrina: Nonconformity, Dissent, Opposition, and Resistance in Germany, 1933-1990: The Freedom to Conform. West Germany, 1949–1990: Nonconformity as Alienation (217-263. oldal). Springer, Cham 2020

Quindeau, Ilka – Einert, Katrin – Teuber, Nadine: Kindheiten im Nationalsozialismus und Zweiten Weltkrieg: Das Zusammenwirken von NS-Erziehung und Bombenangriffen. Barbara Budrich, Leverkusen 2012

Schambeck, Herbert: Kirche, Staat und Demokratie: Ein Grundthema der katholischen Soziallehre. Duncker & Humblot, Berlin 1992

Stengel, Friedemann: Kirche und Krieg: Ambivalenzen in der Theologie. Evang. Verl.-Anst., Leipzig 2015

Timmermann, Heiner: Bundesrepublik – DDR. Leske + Budrich, Opladen 1984

Wapler, Friederike: Kinderrechte und Kindeswohl. Mohr Siebeck, Tübingen 2015

Winter, Jörg: Staatskirchenrecht der Bundesrepublik Deutschland : eine Einführung mit kirchenrechtlichen Exkursen. Luchterhand, Köln 2008

Zieger, Gottfried: Die Rechtsstellung der Kirchen im geteilten Deutschland : Symposium 1./3. Oktober 1987. Heymann, Köln 1989

Internetes forrás

Katholisches Kinderhaus St. Joseph in Augsburg. <http://kitastjoseph.de/> (2024.01.20. 20:46)

Katholisches Kinderheim St. Johannes in Fürth. <https://kita-stjohannes-oberasbach.de/> (2024.01.20. 21:07)

Katholisches Kinderheim St. Raphael in Nürnberg. <https://www.straphael.de/> (2024.01.20. 20:59)

Kinder- und Jugenddorf St. Anton in Würzburg. <https://kinderdorf-riedenberg.de/> (2024.01.20. 20:54)

Kinderheim St. Vinzenz in Landshut. <https://caritaslandshut.de/kinderheim> (2024.01.20. 20:49)

R. Barker, Christine: Church and State Relationships in German “Public Benefit” Law. <https://www.icnl.org/resources/research/ijnl/church-and-state-relationships-in-german-public-benefit-law> (2024. 08.23. 16:42)

St. Leonhard Sozialpädagogische Zentrum. <https://www.st-leonhard.org/> (2023.11.16. 18:54)

Jogforrások

Abkommen zwischen der Alliierten Hohen Kommission und der Bundesregierung vom 22. November 1949 <https://www.verfassungen.de/de49/petersbergabkommen49.htm> (2024.08.16. 19:29)

Bundessozialhilfegesetz vom 30. Juni 1961 <http://www.famerb.de/gesetze/bshg.pdf> (2024.10.17. 12:06)

Die Verfassung des Deutschen Reichs („Weimarer Reichsverfassung“) vom 11. August 1919 https://www.jura.uni-wuerzburg.de/fileadmin/02160100-muenkler/Verfassungstexte/Die_Weimarer_Reichsverfassung_2017ge.pdf (2024.08.16. 20:26)

Gesetz zur Neuordnung des Kinder- und Jugendhilferechts (Kinder- und Jugendhilfegesetz - KJHG) vom 26. Juni 1990 <https://www.gesetze-im-internet.de/kjhg/BJNR011630990.html> (2024.08.17. 12:15)

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949. <http://www.documentarchiv.de/brd/1949/grundgesetz.html> (2024.08.16. 19:23)

Jugendwohlfahrtsgesetz vom 16. August 1961
https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav#_bgbl_%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl161s1205.pdf%27%5D_1725224364458 (2024.08.17. 10:51)

Konkordat zwischen dem Heiligen Stuhl und dem Deutschen Reich vom 20. Juli 1933
https://www.1000dokumente.de/pdf/dok_0127_kon_de.pdf (2024.08.16. 20:35)

Konkordat zwischen seiner Heiligkeit Papst Pius XI. und dem Staate Bayern vom 29. März 1924 <https://www.gesetze-bayern.de/Content/Document/BayKonk>true> (2024.08.16. 21:10)

Reichsjugendwohlfahrtsgesetz vom 9. Juli 1922
<https://www.stuttgart.de/medien/ibs/reichsjugendwohlfahrtsgesetz-9-juli-1922.pdf?ref=apb.buschhardt.de> (2024.08.17. 10:24)

Richtlinien für Arbeitsverträge in den Einrichtungen des Deutschen Caritasverbandes (AVR). <https://schiering.org/arhilfen/gesetz/avr/avr-at.htm> (2024.08.18. 21:32)

Sozialgesetzbuch vom 1. Januar 2005 <https://www.sozialgesetzbuch-sgb.de/> (2024.08.17. 7:23)

Unser Nein zu Bonn – Unser Ja zu Deutschland
https://www.fjs.de/fileadmin/user_upload/FJS/Documents/deutschlandpolitik/DS9_47.pdf (2024.10.29. 11:23)

Vertrag über die Beziehungen zwischen der Deutschen Demokratischen Republik und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken vom 20. September 1955
<https://www.verfassungen.de/de45-49/freundschaftsvertragddrsu55.htm> (2024.08.16. 19:45)

Függelék

Interjú

Interjú a regensburgi Szent Lénárd Szociálpedagógiai Központ igazgatójával Josef Parstofferrel a katolikus gyermekotthonok jogállásáról és történetéről a Német Szövetségi Köztársaságban, különös tekintettel Bajorországra (1949-1990):

Szerző: A katolikus gyermekotthonok jogi helyzetét kutatom a Német Szövetségi Köztársaságban, különösen Bajorországban 1949 és 1990 között. Kutatásom során rábukkantam a Szent Lénárd Szociálpedagógiai Központra, amely 1886-os alapítása óta Regensburgban működik. Tudna némi történelmi kontextust adni erről az intézményről?

J. Parstorfer: A Szent Lénárd Szociálpedagógiai Központot 1886-ban alapították. Abban az időben Regensburgban sok kézműves, köztük bőrművesek éltek a Lederergasse utcában. Az ezen munkáscsaládok gyermekei számára nyújtott gyermekgondozási szolgáltatások iránti növekvő igény vezetett a Szent Lénárd Egyesület 1876-os megalapításához. A következő évtizedben ez az egyesület azon dolgozott, hogy egy gyermekgondozási és támogató központot létesítsen – a Szent Lénárd Szociálpedagógiai Központot –, amelyet hivatalosan 1886-ban alapítottak a mallersdorfi kolostor apácái. A központ kezdetben óvodát, gyermekotthont és bölcsődét foglalt magában. A jelenlegi épületet Regensburgban 1970-ben építették, egy évtizedek óta álló gyönyörű régi építmény helyére. Idővel a Szent Lénárd modern ifjúságvédelmi intézménnyé fejlődött, amely különösen a szociálpedagógiai szolgáltatásairól ismert. A központban 2010-ig még az utolsó apácák voltak, akik jelentős szerepet játszottak a napi működésben. 1995-re az apácák jelenléte a bentlakásos csoportokban csökkent, ami a hivatásos szociális munkások felé való átmenethez vezetett. Az intézmény nevét frissítették, hogy tükrözze tágabb küldetését, mint szociálpedagógiai központ, amely most már különböző programokat foglal magában, amelyek célja a nehéz körülmények között élő gyermekek és családok támogatása. Ez a fejlődés tükrözi a jogi és társadalmi keretrendszerben bekövetkezett változásokat, különösen a „gyermekotthon” kifejezésről a „bentlakásos csoportok” kifejezésre való áttérést, ahogyan azt a németországi ifjúságvédelmi szolgáltatásokat szabályozó Szociális Törvénykönyv VIII. könyve (*Sozialgesetzbuch – SGB VIII*) előírja.

Szerző: A Szent Lénárdhoz hasonló katolikus gyermekotthonokra milyen hatással volt a II. világháború utáni újjáépítés és gazdasági fellendülés Nyugat-Németországban?

J. Parstorfer: A II. világháború utáni újjáépítés, amelyet gyakran „*Wirtschaftswunder*”-ként vagy gazdasági csodaként emlegetnek, jelentős hatással volt a katolikus gyermekotthonokra Nyugat-Németországban. A háború pusztításai miatt sok gyermek árván maradt vagy kitelepítettek, ami megnövekedett igényt eredményezett a gyermekgondozási szolgáltatások

iránt. Az olyan katolikus intézmények, mint a Szent Lénárd, kritikus szerepet játszottak ebben az időszakban, mivel nemcsak gondozást, hanem stabilitást is nyújtottak a széleskörű bizonytalanság idején. A gazdasági fellendülés jobb finanszírozást és forrásokat tett lehetővé, ami megkönnyítette a létesítmények és szolgáltatások fejlesztését. Ugyanakkor kihívásokkal is járt, mivel a hagyományos gondozási modelleket egyre jobban megkérdőjelezték, és egyre nagyobb nyomás nehezedett az intézmények modernizálására, hogy jobban megfeleljenek a társadalom változó igényeinek.

Szerző: Milyen szerepet játszottak a 20. században Nyugat-Németországban végrehajtott jogi reformok a katolikus gyermekotthonok működésének alakításában?

J. Parstorfer: A 20. században Nyugat-Németországban végrehajtott jogi reformok döntő szerepet játszottak a katolikus gyermekotthonok működésének alakításában. Ezek között kulcsfontosságúak voltak a Szociális Törvénykönyv VIII. könyvében (SGB VIII) foglalt reformok, amelyek átfogó jogi keretet hoztak létre a gyermek- és ifjúságvédelmi szolgáltatások számára. Ezek a reformok magasabb szintű gondozási normákat írtak elő, bevezették a gyermekek jogainak fogalmát, és megkövetelték, hogy az intézmények képzett szakembereket alkalmazzanak. Emellett a jogi környezet egyre inkább hangsúlyozta a befogadást és a fogyatékossgal élő gyermekek integrációját, ami holisztikusabb és diverzifikáltabb szolgáltatások kialakításához vezetett az olyan intézményekben, mint a Szent Lénárd. A jogi reformok hozzájárultak ezen otthonok fokozatos fejlődéséhez is, a tisztán vallási alapú ellátástól a világiasabb, jogokon alapuló megközelítés felé mozdulva el.

Szerző: Hogyan hatott Németország 1990-es újraegyesítése a katolikus gyermekotthonokra az egykori *Nyugat-Németországban?*

J. Parstorfer: Németország 1990-es újraegyesítése sokféleképpen hatott a katolikus gyermekotthonokra a volt Nyugat-Németországban. Sok intézmény számára maga az újraegyesítés nem eredményezett azonnali, jelentős változásokat, mivel továbbra is a Szövetségi Köztársaság kialakult jogi és szociális keretei között működtek. Idővel azonban az újraegyesítés új kihívásokat és lehetőségeket hozott. A katolikus intézményeknek ki kellett terjeszteniük szolgáltatásaikat a korábbi Kelet-Németországból származó gyermekek befogadására, ahol az állam gyermekgondozáshoz való hozzáállása jelentősen különbözött. Ez alkalmazkodási időszakot igényelt, mivel az intézmények különböző társadalmi-politikai háttérrel rendelkező gyermekeket integráltak, és a különböző normák és gyakorlatok egységesítésén dolgoztak. Emellett az újraegyesítés szélesebb körű vitákat váltott ki a vallási intézmények szerepéről az immár nagyobb és sokszínűbb Németországban, ami végül a gyermekgondozási ágazat további szekularizációjához vezetett.

Szerző: Hogyan befolyásolta a kereszténység Nyugat-Németország történetét?

J. Parstorfer: A keresztény hit mély hatást gyakorolt, különösen az olyan intézményekben, mint a miénk, amelyet apácák alapítottak és működtettek. Az intézmény vezetését hagyományosan egy pap látta el, és a gyerekek mélyen belemerültek a katolikus környezetbe. A templomba járás kötelező volt, és a vallásos nevelés a mindennapi életük alapvető részét képezte. A 20. században a Szent Lénárd összetéveszthetetlenül katolikus intézmény volt. Ma azonban, bár a központ megtartotta keresztény alapját, a Szent Lénárd Egyesület égisze alatt működik, amely egy bejegyzett nonprofit szervezet, amely független a közvetlen egyházi irányítástól. Bár a Caritas egyesülethez tartozunk, önmagában nem vagyunk a Caritas intézménye, hanem úgynevezett „vállalati tagságot” tartunk fenn, ami a Caritas általános foglalkoztatási irányelvei (AVR) alapján befolyásolja a munkaszerződéseket. Idővel a szélesebb körű társadalmi változásoknak megfelelően enyhültek az alkalmazottakkal szemben támasztott követelmények, hogy katolikusnak kell lenniük. Például a közelmúltig az alkalmazottakat el lehetett bocsátani az egyházból való kilépés vagy az azonos neműek házassága miatt, de ezek a politikák fejlődtek.

Szerző: 1886-os alapítása óta milyen változások következtek be a Szent Lénárd jogállásában?

J. Parstorfer: A Szent Lénárd jogi státusza az alapítás óta jelentősen fejlődött. Kezdetben az intézményt minimális formális jogi kerettel hozták létre, ami valószínűleg a 19. század végi normákat tükrözte. Idővel a németországi ifjúságvédelem és oktatás jogi háttere strukturáltabbá vált. Jelenleg a Szent Lénárd a Szociális Törvénykönyv VIII. könyvének (SGB VIII) rendelkezései szerint működik, amely az ifjúságvédelmi szolgáltatásokat szabályozza, beleértve a közelmúltban az inkluzív ifjúságvédelem felé történő elmozdulást, amely a fogyatékkal élő és nem fogyatékkal élő gyermekek számára nyújtott szolgáltatásokat egyazon intézményen belül integrálja. Nonprofit szervezetként a Szent Lénárd bizonyos adómentességeket élvez, hasonlóan a vállalkozásokéhoz, de a profit helyett a szociális szolgáltatásra összpontosítva. Az alapító egyesület, a Szent Lénárd Egyesület mindig is bejegyzett egyesületként létezett, és ma olyan jogi keretek között működik, amelyek magukban foglalják az ENSZ gyermekjogi egyezményének alapelveihez való ragaszkodást, biztosítva, hogy minden gondozásunkba vett gyermek a felvételkor tájékoztatást kapjon a jogairól.

Szerző: Hogyan változott a bajorországi oktatási rendszer a 20. század folyamán, és hol helyezkedik el a Szent Lénárd ebben a rendszerben?

J. Parstorfer: A bajor oktatási rendszer jelentős változásokon ment keresztül a 20. század folyamán, alkalmazkodva a Németországban zajló szélesebb körű oktatási reformokhoz. Történelmileg a rendszerhez tartozott a *Hauptschule*, amelyet azóta *Mittelschule*-nak neveztek

át, ahol a diákok a 10. osztály után *Realschulabschluss*-ot szerezhetnek. A Szent Lénárd nem működtet saját iskolát, de biztosítjuk, hogy a gondozásunk alatt álló gyermekek és fiatalok a Regensburgban rendelkezésre álló oktatási lehetőségek teljes skálájához hozzáférjenek, az általános iskolától kezdve a szakképzésen át a felsőoktatásig, képességeiknek és törekvéseiknek megfelelően. Nevelési szemléletünk mélyen a keresztény értékekben gyökerezik, és bár a vallásgyakorlás már nem kötelező, az továbbra is szerves része marad közösségünk életének.

